

ANGLO - SAKSON HUKUK SİSTEMİ VE KARA AVRUPASI HUKUK SİSTEMİ BOYUTUYLA EKONOMİK İDARE HUKUKU ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

Nazmiye GÜVEYİ *

ÖZET

Tarihi süreç içinde tarım devrimi ile endüstri devriminin ekonomik dönüşüm üzerinde etki gösterdiği görülmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişme sayesinde ekonomik ilişkiler de hız kazanmaktadır. Ekonomik küreselleşme ile birlikte devletlerarasındaki ilişkiler de artış göstermektedir. Ekonomik ilişkilerin açıkça gelişim göstermesi hukuk sistemlerine de etki etmektedir. Ekonomik faaliyetler ile kurumların hukuk ile düzenlenmesi ve ekonomik performansın hukuk tarafından etkilenmesi söz konusudur. Bu olgu ise hukuk ile ekonomi arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Küreselleşen ilişkiler; sermaye, rekabet ve teknoloji sayesinde daha da artmaktadır. Güçlü sermaye sahibi ülkeler, yatırım yapmak istedikleri ülkelerin iç hukukuna etki etmektedir. Bunun neticesinde ise hukuk sistemlerinde yaşanan bir dönüşüm söz konusudur. Bu dönüşüm sürecinde Kara Avrupası hukuk sistemi kendi özelliklerini koruma mücadelesi vermekte ve ekonomik idare hukuku ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler : *Anglo-Sakson Hukuk Sistemi, Kara Avrupası Hukuk Sistemi, Ekonomik İdare Hukuku, Hukuk-Ekonomi İlişkisi, İdari Yargı.*

SOME IDEAS ON ECONOMIC ADMINISTRATIVE LAW IN TERMS OF ANGLO-SAXON LEGAL SYSTEM AND EUROPEAN CIVIL LAW SYSTEM

ABSTRACT

During the historical process it is observed that agricultural revolution and industrial revolution have an effect on economic transformation. Interstate economic relations gather pace by the development on information and communication technology. With the economic globalization interstate relations also show an increase. The development of economic relations effects to the law systems. Economic activities and institutions are regulated by law and economic performance effects by law. This fact shows that there is a mutual relationship between law and economy.

Globalized relations have been developing by capital, competition and technology. Powerful capitalist countries effect the national laws of the countries in

* **Arş. Gör.,** Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı.
e-posta: naz.oruc@gmail.com

Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih : 21.07.2016

Yayınlanmasının Uygun Görüldüğü Tarih: 18.04.2017

which they want to invest. Because of this phenomenon there has been a revolution within the law systems. During this revolution European civil law system resists to conserve its own properties and economic administrative law comes into prominence.

Keywords: *Anglo-Saxon Law System, The European Civil Law System, Economic Administrative Law, Law-Economics Relations, Administrative Justice.*

GİRİŞ

Ekonomi ile hukuk arasında günden güne artarak ilerleyen, karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Tarihi süreç içinde gerek *tarım* devrimi gerekse *endüstri* devrimi, ekonomik dönüşüm üzerinde önemli bir rol oynamakta ve ekonomik küreselleşme ile birlikte devletlerarasındaki ilişkilerde artış görülmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yüksek ivmeli gelişme sebebiyle; günümüz ekonomik ilişkileri hız kazanmakta ve daha geniş çevrelere yayılmak suretiyle hem nitelik hem de alan bakımından hatırı sayılır ölçüde bir ilerleme kaydetmektedir. Bu bağlamda artan ekonomik ilişkiler, hukuki düzenlemelere de sirayet etmektedir. Zira ekonomi alanındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi ancak, gerekli hukuki düzenlemelerin yapılması, bir diğer ifade ile hukuki güvenilirliğin sağlanmasıyla mümkün olabilmektedir.

Çalışma kapsamında öncelikle, ekonomi ile hukuk arasında karşılıklı bir etkileşimin varlığı ele alınmaktadır. Ardından ekonomik dönüşüm evreleri ile hukuk-ekonomi ilişkisinin geçirdiği temel süreçlerin kısa tarihçesine değinilmektedir. Bu sayede, tarihi süreçte cereyan eden olayların tek yönlü olarak ele alınması veya gerekçelendirilmesinin sağlıklı bir değerlendirmede bulunmak bakımından doğurduğu yetersizliğin bertaraf edilmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, tarihi süreç içinde ekonomiye yön veren belirgin gelişmelere mümkün mertebe, çalışma sınırları el verdiği ölçüde yüzeysel de olsa değinilmeye çalışılmaktadır. Çalışmada ayrıca iki büyük hukuk sistemi olan, *Anglo-Sakson Hukuk Sistemi* ile *Kara Avrupası Hukuk Sistemi*'ne kısaca değinilerek iki hukuk sistemi ile olan bağlantısı çerçevesinde ekonomik idare hukuku açısından kısa bir tahlilde bulunularak çalışma neticelendirilmektedir.

I. HUKUK İLE EKONOMİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE DAİR YÜZEYSEL BİR BAKIŞ

A. Genel Olarak Hukuk ve Ekonomi Kavramları

İnsanların bir arada toplum halinde yaşamak zorunda olmaları beraberinde, bu toplumsal yaşamı düzenleyici belirli kuralların da varlığını gerekli kılmaktadır. İnsan ilişkileri; görgü kuralları, örf ve adetler (gelenek ve görenekler), din/inanç kuralları, ahlak kuralları ve hukuk kuralları şeklinde sınıflandırılabilen toplumsal kurallar tarafından düzenlenmektedir. Toplum hayatındaki düzenin korunması adına önemli bir yere sahip tüm bu kurallar arasında *hukuk kuralları*, ortaya çıkış ve yaptırım bakımından ayrı bir değeri haizdir. Geniş kapsamlı niteliği ile *hukuk* kavramı, toplum hayatını düzenleyen diğer kurallarla sıkı bir ilişki içinde olmakla birlikte, toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilmek ve toplumun gelişimine uyum sağlamak zorundadır¹. Bu bağlamda zamanla değişen toplumsal ihtiyaçlara paralel olarak, söz konusu ihtiyaçlara cevap verebilmek adına hukuk kuralları da evrilmektedir. Peki, *hukuk kuralları* ya da *hukuk* nedir? Bu sorunun cevabı bilindiği üzere, sürekli güncel, düşünsel bakımdan zengin görüş çeşitliliğine sahip engin bir tartışma konusu olarak mevcudiyetini korumaktadır. Doktrinde çok sayıda farklı hukuk tanımı yapılmaktadır.

Temel bir tanımlama ile *hukuk*; bir toplumu yöneten, icra edilebilir niteliği haiz kurallar bütünüdür². Bir diğer kısa tanıma göre ise *hukuk*, resmi niteliği haiz bir sosyal kontrol mekanizmasıdır³. *Esen* ise; "... toplum hayatında kendi hürriyetimizle bizden başkalarının hürriyetini bir muvazene halinde tutmak zarurîdir. İşte, bunu temine uğraşan sistemleşmeye «Hukuk» deniyor..." ifadesiyle hukuku, hürriyet merkezli bir yaklaşımla tanımlamaktadır⁴. *Austin*'e göre ise *hukuk*; akıl sahibi varlıklara, bu varlıklar üzerinde otoriteye sahip olan akıl sahibi varlıklarca rehberlik (yol gösterme) gayesiyle konulmuş kurallar şeklinde tanımlanmaktadır. Bu haliyle *hukuk kuralları*, ilahi kökenli kurallarla birlikte beşerî kuralları kapsar niteliği ile geniş olarak tanımlanmak-

¹ Bilge ÖZTAN, *Medeni Hukukun Temel Kavramları*, 26. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s. 11.

² *Oxford Dictionary of Law*, Ed. Jonathan Law ve Elizabeth A. Martin, 7. Bası, Oxford University Press, Oxford, 2013, s. 316.

³ Gary SLAPPER / David KELLY, *The English Legal System*, 9. Basım, Routledge Cavendish, Oxon, 2009, s. 2.

⁴ Bülent Nuri ESEN, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Hukuk*, Nebioğlu Yayınevi, Yer Belirsiz, 1957, s. 12.

tadır⁵. Bu gibi farklı tanımlamaları çeşitlendirmek mümkün olmakla birlikte, çalışmanın sınırları dâhilinde, henüz üzerinde uzlaşa sağlanamamış⁶ olan bu meselenin derinlemesine irdelenmesi mümkün değildir⁷.

Tüm bu farklı yaklaşımlar çerçevesinde ortaya konan haklı nitelikleri ışığında *hukuk kuralları*; toplum hayatında kişilerin birbirleri ve devletle olan ilişkilerini (haklarını, yükümlülüklerini/ödevlerini) düzenleyen, devletin yetkili organlarınca konulan ve kamu gücü ile uyulması zorunlu hale getirilmiş, rehberlik edici veya cezalandırıcı bir niteliğe sahip kurallar bütünü şeklinde tanımlanabilmektedir⁸.

Ekonomi ise, gerek insanın gerekse toplumun ihtiyaçlarının giderilmesi açısından ihtiyaç duyulan mal ve hizmetler ile bunların üretimi için gerekli olan kaynaklar arasında kurulan bağlantıları çeşitli açılardan inceleyen bilim dalı olarak tanımlanmaktadır⁹. Söz konusu tanım ışığında *ekonomik ilişkilerin*, mal ve hizmetlerin üretim süreçlerine dair gerçekleştirilen çeşitli faaliyetlerin farklı tarafları arasındaki ilişkiler olarak betimlenmesi mümkündür. Ekonomik ilişkiler kapsamında yer alan çok sayıda farklı türdeki etkileşim, zamanla değişen ekonomik koşullar çerçevesinde geniş ve karmaşık bir ekonomik düzen oluşumuna zemin hazırlamıştır. Günümüzde gerek teknolojik gelişmeler gerekse küreselleşme olgusu, söz konusu karmaşık ekonomik düzendeki süjeler arası ilişkilerin düzenlenmesi gereğini zaruri bir niteliğe büründürmüştür. Bu zarurete karşı başvurulacak yegâne çözüm ise ekonomik ilişkilere dair kuralların belirlenmesi, bir diğer ifadeyle ekonomik ilişkilerin *hukuki* çerçevede düzenlenmesi şeklinde olmuştur. Böylelikle hem hukuk hem de ekonomi insan ilişkileri ortak zemininde yükselmektedir.

⁵ Westel W. WILLOUGHBY, *The Fundamental Concepts of Public Law*, The Macmillan Company, New York, 1924, ss. 129-130.

⁶ Anıl ÇEÇEN, “Hukuk’ta Norm ve Adalet”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 1-4, 1975, s. 72.

⁷ Hukuk kavramına dair farklı yaklaşımlar hakkında bilgi edinmek için bkz. Sururi AKTAŞ, *Hayek’in Hukuk ve Adalet Teorisi*, Liberte Yayınları, Ankara, 2001, ss. 84-96.

⁸ Hukuk kavramına ilişkin türlü tanımlamalar için ayrıca bkz. Erhan ADAL, *Hukukun Temel İlkeleri El Kitabı*, Marmara Üniversitesi Yayın No: 428, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 372, İstanbul, 1985, ss. 1-2; H. L. A. HART, *The Concept of Law*, 2. Baskı, Clarendon Press, Oxford, 1994, s. 3; Adnan GÜRİZ, *Hukuk Başlangıcı*, 8. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, s. 23; Ejder YILMAZ, *Hukuk Sözlüğü*, 6. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2001, s. 364; A. Şeref GÖZÜBÜYÜK, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, 26. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, ss. 4-6.

⁹ *Ekonomi* kelimesi, *iktisat* kelimesi ile eşanlamli olarak tanımlanmaktadır. Bkz. YILMAZ, 2001, s. 248.

B. Hukuk ile Ekonomi Arasındaki Karşılıklı Etkileşim Olgusu

Ekonomi ile hukukun birbirinden tümüyle bağımsız kavramlar olmadığı, aralarında karşılıklı bir etkileşimin bulunduğu aşikârdır¹⁰. Ekonomik faaliyetlerin ve kurumların hukuk tarafından belirli bir düzene bağlanması¹¹ ile birlikte; ekonomideki değişimin de hukuka sirayet etmesi kaçınılmazdır¹². Diğer taraftan yaşanan etkileşimin¹³ sadece tek taraflı düşünülmesi de yanıltıcı ve eksik bir değerlendirme niteliği taşımaktadır. Öyle ki ekonomik performansın hukuk tarafından etkilendiği öğretide kabul edilmektedir. Buna göre ekonomik ilişkilerin cereyan ettiği ekonomik çevrenin şartları ilgili hukuk sistemi tarafından belirlenmektedir¹⁴. Bu nedenle de söz konusu ekonomik çevre kapsamındaki ekonomik ilişkilerin yine bahsi geçen ekonomik çevreye hâkim hukuk sisteminden etkilendikleri aşikârdır. Bir diğer anlatımla ekonomi alanında *hukuk*, bir yönetim aracı olarak ele alınabilir. Ekonomi politikaları, hukuki düzenlemelerle hayata geçirilmektedir. Bu nedenlerden ötürü, birbiri ile bütünleşmiş *ekonomi* ile *hukuk* kavramlarının *karşılıklı* bir ilişki içinde olduğunu söylemek mümkündür.

Hukuk kurallarının ve hukuki kurumların oluşturduğu düzen şeklinde ifade edilen *hukuk düzeninin* fonksiyonları arasında *güven sağlamak* yer almaktadır¹⁵. Başka bir deyişle *hukuk kuralları*; devleti meydana getiren top-

¹⁰ Örneğin rekabet hukuku, patent hukuku ve ticaret hukukunda ekonominin etkisi daha net olarak hissedilebilmektedir. Ayrıca iş hukuku ve hatta medeni hukuk alanında dahi ekonomik tahlillere başvurulabilmektedir. Bkz. Esen SİREL, “Rekabet Hukuku Uygulamalarında Ekonomik Analiz”, **Rekabet Kurumu Perşembe Konferansları**, Rekabet Kurumu Yayını, 2001, s. 30.

¹¹ Hukukun ekonomik ihtiyaçları düzenlemesi ile ilgili olarak bkz. Vecdi ARAL, **Hukuk ve Hukuk Bilimi** Üzerine, 7. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 28.

¹² Ekonomik sistemdeki değişimleri salt ekonomik yaklaşımla anlayabilmek mümkün görünmemektedir. Öyle ki kapitalist ekonominin gelişimi için hukuk düzeninin ortaya çıkması ve özel mülkiyetin korunması gerekmiştir. Bir diğer ifadeyle kapitalist ekonominin ortaya çıkışını buna uygun hukuki alt yapının oluşumu sağlamıştır. Amartya SEN, “What is the Role of Legal and Judicial Reform in the Development Process?”, **World Bank Legal Conference**, Washington, DC, 5 Haziran 2000, s. 16, (<http://siteresources.worldbank.org/INTLAWJUSTINST/Resources/legalandjudicial.pdf>, erişim: 27.10.2015).

¹³ Hukuk ile ekonominin farklılaştıkları noktalar ile ilgili olarak bkz. C. Murat BAYKAL, “Hukuk-Ekonomi İlişkisi ve Ekonomi Hukuku Üzerine”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 66, Sayı: 4, Güz 2008, ss. 80-81.

¹⁴ Injae LEE, **Essays on Legal Systems and Economic Performance**, New York University, 2003, s. 5, (<http://search.proquest.com/docview/305313227/abstract?accountid=10527>, erişim: 11.10.2015).

¹⁵ Günümüzde sermaye sıkıntısı çeken ülkeler, yabancı yatırımcıyı çekebilmek adına iç hukuklarında güven ve istikrara yönelik girişimlerde bulunmaktadırlar. Aysel ÇELİKEL,

lumda uygulanacak olan *hukuki, siyasi ve iktisadi* düzenin çerçevesini belirleyerek toplumun *barış, güven ve istikrar* içinde yaşamasının esas unsurlarını içeren bir yaşamın garantisini teşkil etmektedir¹⁶. Bu bakımdan hukuki düzenlemelerin yapılması; ekonomik ilişkilerin güven içinde, istikrarlı bir şekilde sürdürülebilmesi ve yatırımların ya da yatırımcıların güven altına alınması hususunda önemli bir rol üstlenmektedir. Tüm bu etkileşim ve hukukun ekonomi alanında üstlendiği rol ise, temelinde tarihi süreç içinde ekonomik düzlemde yaşanan değişim neticesinde şekillenmektedir. Bu itibarla hukuk ile ekonomi arasındaki karşılıklı etkileşimin sağlıklı bir şekilde idraki maksadıyla, yaşanan ekonomik dönüşüm evreleri ile hukuk-ekonomi ilişkisinin geçirdiği temel süreçlerin kısa tarihçesine değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

II. HUKUK-EKONOMİ İLİŞKİSİNİN KISA TARİHÇESİ

A. Genel Olarak

Bilinen tarihin başlangıcından itibaren yaşanan her bir gelişme, olumlu veya olumsuz birbirini (tetiklemekte veya) etkilemektedir. Birbirine bağlı hal-kalar demeti olarak düşünüldüğünde her bir halka, bir diğeri için sebep veya sonuç niteliği taşımaktadır. Diğer bir anlatımla günümüz ekonomik düzeni, geçmişten bu yana yaşanan çok sayıda gelişmenin ve farklı düşüncelerin bir birikimi olarak meydana gelmiştir¹⁷. Söz konusu değişim süreci belirli dönemlere dayalı olarak gerçekleştirilen bir ayrımla şu şekilde özetlenebilmektedir:

B. Tarım Devrimi ve Pozitif Hukuka Dair İlk Oluşumlar

M.Ö. 5000'ler genel olarak tarihi sürecin başlangıcı olarak kabul edilir. Toplumsal yaşamın büyük ölçüde değişimine neden olan iki tarihi olgu ise, *tarım devrimi* ile *endüstri devrimi* olarak kabul görmektedir. Toplumun devamlılığı için gerekli olan yiyecek, barınma, siyasi ve toplumsal yapılanma; bahsi geçen iki devrim çerçevesinde şekillenmektedir. Tarıma dayalı insan topluluklarının izlerine Orta Doğu'da M.Ö. 7000'lerden itibaren rastlanılmaktadır¹⁸.

“Yabancı Yatırımların Teşviki Amacıyla Yapılan Yeni Yasal Düzenlemeler”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Sayı: 1-2, 2003, ss. 161-162.

¹⁶ İbrahim KAPLAN, “Demokrasi- Hukuk- Otorite”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 49, Sayı: 1-2, Ocak-Haziran 1994, s. 268.

¹⁷ İktisadi düşünceler tarihi; ekonomik değişimin, olaylar açısından ele alınmasından ziyade düşünceler bakımından incelenmesine hizmet etmektedir. Bkz. Avni ZARAKOLU, **İktisadi Düşünceler Tarihi**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 456, Olgaç Matbaası, Ankara, 1981, önsöz.

¹⁸ Oral SANDER, **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, 25. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, ss. 29-31.

Tarım devrimi olarak adlandırılan olay kısaca; insanın bazı bitki ve hayvan türlerini yetiştirme ve bunlardan faydalanabilme süreci olarak ifade edilebilmektedir. Tarıma dayalı toplulukların karakteristik özelliği ise, kendi kendine yeterli olmaları ve fakat dış dünyaya kapalı küçük bir coğrafyada varlıklarını sürdürmeleridir. Dolayısıyla tarıma dayalı ekonomi döneminde küreselleşme ve küresel boyutta ticari ilişkilerin varlığı söz konusu değildir. Tarıma dayalı toplulukların ilk gözlemlendiği yer olan *Mezopotamya*'da ağaç, taş ve maden kaynaklarının yetersizliği; tarım ürünlerinin bir takas aracı olarak kullanılıp söz konusu maddelerin ticaret aracılığıyla elde edilmesine yol açmıştır. Böylelikle bölgede ticaret hayatı ve bir nevi tüccar sınıfı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte *Mezopotamya*'daki tarım üretimi ticari niteliği haiz değildir. Zira ilk ticari tarım, ileriki yıllarda *Grek Yarımadası* ve *Batı Anadolu*'da başlayacaktır. Yaşanan tarım devrimi; ileriki yıllara siyasal kurumların oluşturulması, ticaret ve tüccar sınıfının doğuşu, *Hammurabi Dönemi*'nde gözlemlenen bir hukuk anlayışı gibi konulara sirayet etmesi bakımından önem arz etmektedir¹⁹.

C. Eski Yunan Döneminde Hukuk ile Ekonomi Etkileşimi

Mezopotamya'daki eski nehir havzaları gibi *Ege Bölgesi* de uygarlığın ortaya çıkması için gerekli şartları bünyesinde barındırmaktadır. Bölgenin coğrafi yapısı, toplulukları kayalık ve ağaçlık tepelerle çevrili madenlerin son derece az olduğu bu ortamdan deniz yolunu kullanarak çıkabilmeye zorlamıştır. Böylelikle M.Ö. 10. yüzyıldan itibaren deniz yolu ile kolonileşme hareketleri başlamış ve M.Ö. 6. yüzyılda Yunanlılar doğuda Karadeniz'den batıda Balear Adaları, Fransa ve Sicilya'ya; güneyde ise Libya'ya kadar olan bir bölgeye yayılmıştır. Söz konusu kolonileşme dalgasının temelinde tarım için ihtiyaç duyulan topraklara sahip olmak ve madenlere erişim gayesi; yani bir diğer ifadeyle, ekonomik hedefler yer almaktaydı. Bahsi geçen kolonileşme dalgası devamında, ticareti hızlandırmış Yunan olmayan Dünya ile yeni ekonomik ilişkilerin doğmasına sebep olmuştur. Bu dönüşüm M.Ö. 6. yüzyılda ilk olarak *Lidyalılar* tarafından bulunan paranın ticarete kullanılmaya başlamasına da neden olmuştur. Ticaretteki bu gelişme toprağın sadece önemli bir servet kaynağı olarak görülmesi anlayışını değiştirerek, toprak kazanımını aynı zamanda bir statü kazanımı niteliğine de büründürmüştür. Bu oluşum ise Eski Yunan'daki²⁰ askeri ve siyasi yapılanmayı da etkilemiştir. Söz konusu

¹⁹ SANDER, ss. 32-34.

²⁰ Dönemin düşünürü *Platon* tarafından toplumun üstün sınıflarında yer alan insanlara mülkiyet hakkının tanınmaması savunulurken; *Aristo* insanların ihtiyaçları dolayısıyla değişimin

ekonomik değişim süreci; Yunanlıların ortak çıkar ve gayeyi paylaşan insan topluluğunun oluşturduğu *Polis* adı verilen şehir devletinin kuruluşuna da ön ayak olmuştur²¹.

Yunan şehir devletleri arasında *Atina*, ekonomik yapılanması bakımından öne çıkmaktadır. *Atina*, diğer şehir devletlerine oranla zengin ve verimli toprakların üzerinde yer almasından dolayı koloni kurmaya uzunca bir süre gerek duymamıştır. *Atina* ekonomisinin diğer Yunan şehir devletlerine nazaran ticari bakımdan özel bir canlılık göstermesi, *Atina*'nın ticari ve sanatsal açıdan 8. yüzyılda da lider bir konum üstlenmesine yol açmıştır. Buna rağmen *Atina* ekonomisi daha önceki dönemde var olan basit ekonomik modelin tüm izlerini taşımaktaydı. Bu itibarla şehirlerarasındaki ticaret, başat ekonomik sektör sayılmaktaydı. Bu dönemde madencilik, üretim ölçeği bakımından istisnai olarak binlerce kölenin çalıştığı bir ekonomik alan şeklinde öne çıkmaktaydı. Bununla birlikte genel olarak ekonomideki üretim yelpazesi sınırlıydı ve ekonominin merkezinde kısıtlı üretim gerçekleştiren *tarım* yer almaktaydı²².

6. yüzyılda ise bahsi geçen ekonomik yapı; zengin ve yoksul arasındaki mücadelenin ortaya çıkışına ve ünlü yasa koyucu *Solon* tarafından borçluların köleleştirilmelerini yasaklayan bir dizi yasanın çıkarılmasına yol açmıştır. Bu dönemde yine *Solon* tarafından gerçekleştirilen reformlar arasında; ekonomik bakımdan önem taşıyan çiftçilerin uzmanlaştırılmasının teşviki konusu ile bir dizi reform neticesinde yeni zenginleşen sınıfın eski toprak sahipleri ile eşitliğini ön gören düzenlemeler dikkat çekicidir²³.

D. Roma Döneminde Hukuk ile Ekonomi Etkileşimi

Roma'nın ekonomik yapısına baktığımızda; *I. Krallık Devri*'nde (M.Ö. 753-510) nüfusun on-on iki bin kadar olduğu, ekonominin ise tarım ve hayvancılığa dayandığı küçük bir şehir devletinin varlığı gözlemlenmektedir. M.Ö. 27- M.S. 284 yılları arasında kapsayan İlk İmparatorluk (*Princi Patus*) *Devri* ise Roma Devleti'nin en görkemli ve istikrarlı zamanı olarak kabul edilmektedir. Söz konusu dönem olan İmparatorluğun ilk iki asrına, *Pax Romana* (*Roma Barış*) *Dönemi* denmektedir. *Cumhuriyet Dönemi*'nde başlayan

ortaya çıktığını, paranın da bir değişim vasıtası olduğunu ve mülkiyeti savunmuştur. Henri DENIS, **Ekonomik Doktrinler Tarihi 1**, (Çev. Attila Tokatlı), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1973, s. 13.

²¹ J. M. ROBERTS, **Dünya Tarihi Tarih Öncesi Çağlardan 18. Yüzyıla**, Cilt: I, (Çev. İdem Erman), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2011, ss. 173-181.

²² ZARAKOLU, s. 1.

²³ ROBERTS, ss. 183-188, 193.

ekonomik gelişme bu dönemde de devam etmiş; esas itibarıyla tarım ve hayvancılığa dayanan ekonomik zenginlik, ticaretin de katkısıyla artmıştır. Dönemin ticareti, liberal bir anlayışa dayanmaktaydı. Ekonomik faaliyetler ise cam işçiliği, dokumacılık, madencilik, balıkçılık gibi çeşitlerle çoğalmıştı. Makine gücüne bir alternatif olarak görülen *kölelik*, üretimde kilit bir rol üstlenmekteydi. Roma'da İlk İmparatorluk Devri'nin sonu; doğuda *Persler*, batıda *Cermen* ve diğer ırklarla yapılan savaşlar, bu savaşlar neticesinde artan giderler, netice olarak da giderlerin karşılanmasında yaşanan sıkıntıya bağlı olarak düzenli ekonomik yapının bozulması olgusuna dayandırılabilir. Zira askeri harcamaları karşılayabilmek için getirilen yüksek vergiler, büyük oranlı enflasyon artışı gibi faktörler; ekonomik krize neden olmuş ve Roma'da İlk İmparatorluk Devri'ni sonlandırmıştır. İlerleyen süreçte öncelikle Batı ve Doğu olmak üzere iki idari bölgeye ayrılan Roma, *Constantinus Dönemi*'nde tek elden yönetilmeye başlanmıştır. Bu dönem *Son İmparatorluk Dönemi* diye adlandırılmaktadır²⁴.

Son İmparatorluk'ta daha müdahaleci bir ekonomik politikanın izlendiği gözlemlenmektedir. Esnaf ve zenaatkârların, meslek kuruluşlarına kayıt zorunluluğu, tarım ürünleri konusunda devletin müdahalesini öngören narh uygulaması dikkat çekicidir. *Diocletianus*, narh kanununu; fiyat artışı ve enflasyonu kontrol edebilmek adına çıkarmış, kanun kapsamında tüm mal ve hizmet fiyatlarının değişmez bir biçimde tespit edilmesini sağlamıştır. Bu uygulama; amacına hizmet etmeyerek birçok malın piyasadan silinmesine, üretimin ve satışın düşmesine yol açmıştır. Neticede enflasyonun artışı durdurulamamıştır. Ekonomik alandaki tüm bu gelişmeler, bir diğer kanalda günümüz Avrupa hukukunun temeli niteliği taşıyan *Roma Hukuk Sistemi*'nin doğuşuna da etki etmiştir²⁵. Bu itibarla hukuki yapısı son derece güçlü olan Roma İmparatorluğu'nda öne sürülen ekonomik düşünceler dahi Roma Hukuku çerçevesinde değerlendirilmektedir²⁶.

²⁴ Bülent TAHİROĞLU / Belgin ERDOĞMUŞ, **Roma Hukuku Dersleri**, 2. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 19-28.

²⁵ TAHİROĞLU / ERDOĞMUŞ, ss. 28-33; Şenel; Roma Hukuku'nun gelişimini üç faktör ile ele almaktadır. Bunlar: Pleb Kurultayı, Senato ve imparatorun yasa gücünde çıkardığı kararlar; imparatorlukta yazılı kurallara ihtiyaç duyulması; Stoacıların doğal hukuk görüşüdür. Bkz. Alâeddin ŞENEL, **Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüşü**, 2. Basım, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2010, ss. 222-223.

²⁶ ZARAKOLU, s. 2.

E. Ortaçağ Batı Dünyası'nda Ekonomik Düzen ve Hukuk Etkileşimi

Roma'nın külleri üzerine kurulan, Roma toplumu ile Cermen kabilelerinin karışımından oluşan Ortaçağ²⁷ Batı toplumlarında, feodal üretim biçimi hâkimdir. Feodal ekonomik düzen, kısaca *lord* ile *vassal* arasında karşılıklı hak ve ödev ilişkisine dayanan ve henüz merkezi otoritelerin kurulmadığı bir ortamda tarıma dayalı bir ekonominin sürdürülebilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Feodalizm temelde, örgütlü bir devlet yapılanmasının oluşmadığı süreçte belirli bir toprak parçası üzerinde nüfuza sahip bir *lord* tarafından hükümet görevinin ifasıdır. Ortaçağ²⁸ feodal düzeninde; *lord* ve *vassal*ın yanında bir de toprağa bağlı *serf* sınıfı yer almaktadır. Bu üç süljeli ilişkide *lord*, *vassal*ın güven içinde tarım faaliyetini sürdürmesini sağlarken; *vassal* ise gerektiğinde lorda askeri destek hizmeti sunmakla görevli bulunmaktadır. Dolayısıyla feodal ekonomik düzenin tarıma dayalı kapalı bir ekonomi olduğu aşikârdır²⁹.

Ortaçağ feodal düzeninde *toprağın sahibi siyasi iktidarın da sahibidir* düşüncesine koştur bir şekilde kamu-özel hukuk ayrımının feodal düzen içinde yok olduğu görülmektedir. Toprağa sahip olmanın neticesinde ekonomik bakımdan da etkin bir konum elde eden *Kilise (Papalık)*, hukuk alanında da söz sahibi olmuş dönemin hukuk anlayışında etkili bir rol üstlenmiştir³⁰.

11. yüzyıl ile başlayan *Haçlı seferleri*, Avrupa'nın söz konusu dönemde Doğuda yaşayan uygarlıklardan/gelişmelerden haberdar olmasını sağlamıştır³¹. Akdeniz ticaretinin Avrupalıların eline geçmesinin sonucu olarak ticaret canlanmıştır. Bu doğrultuda artık kapalı tarım ekonomisinden ticarete dayalı

²⁷ Ortaçağ dönemine hâkim olan dini düşünceler (kilise), ekonomiye de sirayet etmiştir. İnanç hâkimiyetinin yaşandığı bu dönemde, ekonomik düşüncelerin de inanca bağlı kalınarak ele alındığı görülmektedir. Örneğin *Saint-Thomas*'a göre; hırsıyla, çok kazanç elde etmek amacıyla yüksek kâr amacı gütmek ve faiz almak dini bakımdan uygun görülmemektedir. Bkz. ZARAKOLU, s. 3.

²⁸ Ortaçağ *Arap* ve *İslam* dünyasında ise; Eski Yunan filozoflarının yapıtlarının VIII. ve IX. yüzyıllarda Arapçaya çevrilmesi ile birlikte, *Farabi*, İbn-i Rüşd gibi filozoflar İslam felsefesi ile eski Yunan düşüncelerini uzlaştırma çabası göstermişlerdir. Örneğin İslam dininde faizin yasak olması, bankacılığın gelişimini olumsuz etkilemiştir. İbn-i Haldun'un ekonomi çalışmalarında; göçebelik ve uygarlık süreci ele alınmış, bu süreçlerin toplumların düzenine etkisinden söz edilmiştir. Bkz. ZARAKOLU, s. 4.

²⁹ SANDER, ss. 72-73.

³⁰ Mehmet AKAD / Bihterin VURAL DİNÇKOL, **Genel Kamu Hukuku**, 7. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 54-55.

³¹ Aydın YALÇIN, *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976, s. 125.

tarım ekonomisine geçildiği görülmektedir. Ticaretin ve kent yaşamının³² gelişmeye başlaması ileride, kelime anlamı ile *kentsoylu* manasına gelen ve ticaretle uğraşan *burjuvazi* olarak adlandırılacak yeni bir sınıfın doğuşunu sağlamıştır. Ancak bir diğer taraftan ticaretin getirdiği büyüme dolayısıyla işsiz kalan tarım kesimindeki insanlar çareyi şehirlere göç etmekte bulmuşlardır. Bu ise ileride endüstrinin doğumu ile birlikte ucuz işgücünün teminine imkân sağlayacaktır³³.

Ulusal hukuk düzeninden yoksun bahsi geçen feodal toplum düzeninde giderek gelişen *burjuvazi (tüccarlar)*; başta serbest girişim hakkı gibi pek çok hak için 12. yüzyıldan itibaren mücadele vermiştir. Söz konusu dönemde uygulanan dağınık niteliği haiz geleneksel hukuk kuralları (yazılı olmayan kurallar)³⁴ burjuvazinin ihtiyaçlarını karşılamamıştır. Hızlı ve yoğun ticaret hayatının dinamiklerine cevap verebilecek nitelikte seri çözümler ortaya koyabilecek yargı makamlarına duyulan ihtiyaç, bu konuda bir çözüm aranmasını zorunlu kılmıştır. Neticede burjuvazi; söz konusu probleme bir çözüm olarak ticari ilişkiler çerçevesindeki uyumsuzlukları çözmekle görevli, hızlı reaksiyon gösterebilen kendi mahkemelerini kurmaya karar vermiştir. Böylelikle kendi yazılı kurallarını, sistematik yasalarını oluşturan burjuvazi gelişimini sürdürmüştür³⁵. Bir diğer taraftan *tacirler*, ihtiyaçları doğrultusunda; Tanrı'nın yerini ticari devletin alması gerektiği görüşünü benimseyerek, bir nevi dünyevi alanı *Kilise*'den ayırmışlardır. Neticede *Kilise*, burjuvazi karşısında yenilgiye uğramıştır³⁶.

³² Kentlerin yükselişi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Halis ÇETİN, "Liberalizmin Tarihsel Kökenleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2002, ss. 82-83.

³³ ŞENEL, ss. 302-305. Köyden kaçan köylülerin kente sığınmasının sebebi olarak; feodallerin gücünü kırmakla birlikte şehir endüstrisinin gerektirdiği emek gücünü sağlamak gösterilebilir. Jacob BEN-AMITTAY, *Siyasal Düşünceler Tarihi: Çağlar Boyunca Siyasal Düşüncenin Değişimi*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Levent Köker), Savaş Yayınları, Ankara, 1983, s. 119.

³⁴ Ortaçağ hukuk anlayışına dair ayrıntılı bilgi için bkz. Levent GÖNENÇ, "Ortaçağ Avrupası'nda Anayasacılığın Düşünsel ve Kurumsal Temelleri", *Ergun Özbudun'a Armağan*, (Ed. Serap Yazıcı, Kemal Gözler, Ece Göztepe), Cilt: II, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, ss. 272-274.

³⁵ Ayrıca ulus devletlerin işlerinde görev yapan hukukçular olarak burjuvazi; Kral adına soyuların ayrıcalıklara son vermiş ve Kiliseye karşı da mücadele etmiştir. Mutlak monarşilerin kurulması ile birlikte burjuvazi; hem Krala hizmet etmiş hem de kendi lehlerine için Kraldan yararlanmıştır. Bkz. Ayferi GÖZE, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, 14. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2013, ss. 81-83; Necip BİLGE, *Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram ve Kurumları*, 28. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010, ss. 67-68.

³⁶ Cemal Bâli AKAL, *İktidarın Üç Yüzü*, 6. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara 2013, ss. 67-69.

Temelinde ekonomik nedenlerin yattığı; kısıtlı olan kara ticaretine alternatif olarak deniz ticaretine ağırlık vermek isteyen Portekiz ve İspanyollar tarafından desteklenerek gerçekleştirilen *coğrafi keşifler* sürecinde; *Amerika*'nın 15. yüzyılda keşfedilmesi yeni bir ekonomik yapının şekillenmesine yol açmıştır. Var olan ticaret yollarının değişmesi (Baharat ve İpek Yolları yerine Atlas Okyanusu Limanlarının önem kazanması) neticesinde yeni ticaret yollarının oluşumundan, Avrupa'ya altın, gümüş ve çeşitli hammaddelerin götürülmesi neticesinde meydana gelen sermaye artışı sebebiyle ekonominin güçlenmesinden ve artık dünya çapında bir ekonominin köklerini salmasından söz edilebilmektedir³⁷. Tüm bu gelişmelerin ise ileride *Endüstri Devrimi*'nin ortaya çıkması için gerekli zemini hazırladığı söylenebilir.

F. Ticaretin Gelişimi ve Merkantilizmin Ortaya Çıkışı

10. ve 15. yüzyıllar arasında ticaret³⁸ iyice gelişme göstermiş, olgunlaşan kentlerle (şehir devletleri ile) birlikte feodal düzendeki serflik kurumu giderek ortadan kalkmıştır. 15. yüzyılda *hümanizm* akımının etkisi ile *Rönesans*'ın doğuşu, söz konusu dönemde Bizans'ın yıkılması ile birlikte Avrupalıların İstanbul'dan İtalya'ya getirilen eserlerden haberdar olmaları gelişmelerine paralel nitelikte Almanya'da da 16. yüzyıldan itibaren din alanında bir yenilenme söz konusudur. Katolik Kilisesi'ne ve Papa'ya karşı başlatılan *Reform* hareketinin sonucunda *Martin Luther* öncülüğünde *Protestanlık* doğmuştur. Bir Protestan mezhebi olan *Kalvinizm/Kalvenizm* ise Hollanda'da yükselen ekonomiyi desteklemiştir. Bu doğrultuda Avrupa'da ticaretin gelişmesinin derebeyleri, Protestanlığın yayılmasının ise Kilise'yi sarstığı sonucuna ulaşabilmek mümkündür. İleride merkezi krallıklar otorite sahibi olarak tarih sahnesinde yerini alacaktır³⁹.

³⁷ Gülten KAZGAN, "Dünden Bugüne Küreselleşmenin Ekonomik Temelleri", **Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi**, (Ed. Haluk Erlat), Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 2005, ss. 1-3.

³⁸ *Ticaret ve kentleşme*, tarihi süreçte iki önemli ana nokta olan *tarım ve endüstri devrimlerinin* yarattığı önem kadar dikkate alınmalıdır. SANDER, s. 78.

³⁹ YALÇIN, ss. 131-133. *Calvin*; devlet tarafından yasalarla üst sınırı belirlenmemiş olan faize karşı bir tavır tutunmuştur. Bu nedenle de 16. yüzyıl Kalvinizmi üretim ve sermaye birikimi temelinde şekillenmiştir. Bu itibarla Kalvinizmin rasyonel ekonomik etkinliklerle ahenkli bir nitelik taşıması, İngiltere ve Hollanda'da yükselen kapitalizm anlayışını ve gelişen ekonomiyi desteklemiştir. Kürşat Haldun AKALIN, "Rasyonel Ekonomik Etkinliğin Gelişimi Sürecinde Protestan Ahlakı", **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Aralık 2010, ss. 4-7.

16. yüzyıla gelindiğinde tüccar sınıf (burjuvazi) gelişmiş⁴⁰, kent merkezli ekonomik sistem yerini ulus merkezli ekonomik sisteme bırakmış, diğer bir ifadeyle kapitalist ekonomi ortaya çıkmıştır. Bu ekonomik değişimin asıl sebebi, 16. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan aşırı hızlı fiyat artışı olarak gösterilmektedir. Söz konusu enflasyon probleminin çözümü amacıyla *merkantilist*⁴¹ düşünce bir kurtarıcı olarak kabul edilmiştir. 17. yüzyılda gelişen *merkantilist düşünce* özetle; üretim maddelerinin ihracatını arttırmak, hammadde ihracatını azaltmak, ithalatı mümkün mertebe kısıtlamak gibi temel düşüncelere dayanmakta olan bir ekonomi politikasıdır. Bahsi geçen merkantilist politikalar beraberinde, devletlerarası ticaret anlaşmalarının yapılmasına ve güçlü sömürge imparatorluklarının kurulmasına sebep olmuştur. Nihayetinde merkantilist politika sayesinde biriken zenginlik, ulus devletlerin ortaya çıkmasına uygun zemini hazırlamıştır⁴².

Burjuvazi 16. ve 17. yüzyıllarda kendi çıkarlarına koşut monarşiyi destekleyerek modern devletin doğuşunda etkin bir rol oynamıştır. 18. yüzyılda yazılı anayasacılığa geçiş ise burjuvazinin yine kendi çıkarına hizmet edecek *yazılı*, üstün ve *sistematik* bir hukuk metni isteğinin sonucu olarak ele alınmaktadır. Diğer taraftan sınırlı devlet iktidarını ifade edebilmek için kullanılan *anayasacılık düşüncesi* ise aslında, burjuva sınıfının kendi çıkarları doğrultusunda öne sürdüğü araç niteliğindeki bir akımın ifadesidir. Dolayısıyla 18. yüzyıl anayasalarının ortaya çıkmasına yol açan asıl gerçek, burjuvazinin kendi sınıfsal çıkarlarına ulaşabilme çabası olarak ifade edilebilmektedir⁴³. Nitekim aynı temel *1789 Fransız Devrimi* için de geçerlidir. Zira *Fransız Devrimi*; burjuva sınıfının arkasına köylü ve çiftçilerin desteğini almak suretiyle, aristokrat (toprak soyluları) sınıfa karşı giriştiği menfaat mücadelesinden ibarettir⁴⁴.

G. Endüstri Devrimi, Küreselleşme ve Üçüncü Dalga

16. ve 17. yüzyıllarda, parçalı siyasal yapının ticarete neden olduğu olumsuz etkinin ortadan kaldırılması amacıyla burjuvazi tarafından desteklenen mutlak monarşiler, 18. yüzyılda demokratik parlamenter görüşlerin savu-

⁴⁰ Monarşiler dönemindeki burjuvazi etkisi için bkz. AKAD / VURAL DİNÇKOL, ss. 89-92.

⁴¹ Merkantilizm için ayrıca bkz. ZARAKOLU, ss. 5-9.

⁴² SANDER, ss. 92-94; GÖZE, ss. 142-143.

⁴³ Adil ŞAHİN, “Siyasal Düşünceler Tarihinde “Sınırlı Devlet” Fikrinin Kadimliği ya da Genel Kamu Hukuku Bağlamında İnsan, Özgürlük ve Devlet İktidarı Algısındaki Evrilme”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XV, Sayı: 3, Yıl: 2011, ss. 353, 355.

⁴⁴ Ali ÖZTEKİN, *Siyaset Bilimine Giriş*, 6. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010, s. 83.

nulmasına yerini bırakmıştır. Diğer bir ifadeyle mutlak monarşileri sınırlama eğilimi yönündeki düşünceler ön plana çıkmıştır. Ekonomik açıdan devletin müdahalesini reddeden liberal bir anlayış gelişmeye başlamıştır⁴⁵.

Tarıma dayalı ekonomik yaşam 18. yüzyılın sonlarına kadar, *Endüstri Devrimi*⁴⁶ ile ekonomik üretim sürecinin değişimine değin varlığını korumuştur. *Endüstri Devrimi*, iki aşamadan oluşan bir gelişimi⁴⁷ ifade etmektedir. Buna göre 18. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar olan değişim *makine devrimi*; 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayan değişim ise *teknolojik devrim* olarak adlandırılabilir. Endüstri Devrimi'nin *ilk* aşaması; Avrupa ekonomik yapısının tarım toplumundan, fabrikalarda makinelerle üretim gerçekleştirebilen bir topluma doğru evrilmesine yol açmıştır. Bu dönemde temel enerji kaynağı olan kömür ve buharlı motor; sadece üretim sistemini geliştirmemiş, bunun yanı sıra ekonomiye katkısı yadsınamayacak derecede fazla olan *demiryolu* çağını da başlatmıştır. Nitekim ABD ancak 1869 yılında demiryolu ağını kurduktan sonra endüstrileşmeye⁴⁸ başlayabilmiştir. Endüstri Devrimi'nin *ikinci* aşamasında ise; kömür ve demirin yanında petrol, çelik gibi farklı kimyasal maddeler bilim yardımıyla üretim sürecine dâhil edilmiş ve bugünkü anlamda üretim teknolojisine ulaşılabilmiştir⁴⁹. Kısaca değinilmeye çalışılan tüm bu ekonomik evrilme 1900'lere gelindiğinde dünyanın tam anlamıyla *küresel* bir niteliğe bürünmesine yol açmıştır. Bununla birlikte *küreselleşme* bir kavram olarak ancak 1960'li yıllarda kullanılmaya başlanmıştır.

⁴⁵ ŞENEL, ss. 309-310; AKAD / VURAL DİNÇKOL, ss. 123-125. Diğer taraftan, devletçi görüşe dayanan merkantilizme tepki olarak 18. yüzyılda gelişen liberal görüş temelli *fizyokrasinin*; ekonomik anlamda küreselleşmenin köklerini barındırdığı ifade edilebilir. Ekonomi alanındaki birbirine bağlı ilişkiler, yeni pazarlar ve sermaye akışının dünya çapında gerçekleşmesi aynı zamanda fizyokratların görüşleri olarak belirtilmektedir. İlyas DOĞAN, **Devlet ve Toplum Kuramlarına Yeni Yaklaşımlar**, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2008, ss. 69-70.

⁴⁶ İngiltere'de ortaya çıkan Endüstri Devriminin geçirdiği temel süreçler için bkz. Beşir HAMİTOĞULLARI, **Çağdaş İktisadi Sistemler: Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım**, 3. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 508, Ankara, 1982, ss. 162-164.

⁴⁷ Bir diğer çalışmada ise, endüstriyel değişimin geçirdiği süreç; *birinci*, *ikinci*, üçüncü ve *dördüncü* endüstri devrimi şeklinde ele alınarak incelenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Melih Soner ÇELİKTAŞ / Görkem SONLU / Serkan ÖZGEL / Yusuf ATALAY, "Endüstriyel Devrimin Son Sürümünde Mühendisliğin Yol Haritası", **Mühendis ve Makina Dergisi**, Cilt: 56, Sayı: 662, ss. 24-27.

⁴⁸ Endüstrileşme (sanayileşme) kavramı için bkz. Orhan HANÇERLİOĞLU, **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976, s. 230.

⁴⁹ SANDER, ss. 208-213.

Akademik çalışmalarda sıklıkla kullanılmasına ise ancak 1980’li yıllarda rastlanmaktadır⁵⁰.

Küreselleşme; “*toplumların siyasal yönetimi ve yönetim politikaları, ideolojisi ve kültürleri üzerinde uluslararası sermayenin ekonomik politikası, kültürü ve ideolojisinin egemenliğini kurması ve geliştirmesi*” olarak tanımlanmaktadır⁵¹. Bahsi geçen küreselleşme olgusu ise, tarihi süreç içinde yaşanan farklı dönemleri kapsayan aşamalar halinde tedricen ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda küreselleşme olgusunun doğumuna sebep olan tarihsel aşamalar genel olarak üç kısımda incelenebilmektedir.

Modernleşme süreci ile yakın bir ilişkiye⁵² sahip olan küreselleşmenin⁵³ ana hatları ile *ilk* aşama (1490’lar), *ikinci* aşama (1890’lar) ve *üçüncü* aşama (1990’lar) olmak üzere üç dalga halinde geliştiği ve gelişmeye de devam ettiği kabul edilebilmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, burjuvazinin kralı destekleyerek feodal beyleri ortadan kaldırması, mutlak monarşilerin kurulması ve böylece pazarın genişleyip tek bir hukukun uygulanma imkânı ile ticaretin kolaylaşması ilk aşama içinde değerlendirilir. İkinci aşamada ise; Endüstri Devrimi ve sonucunda hammadde, pazar ihtiyacının ortaya çıkması ele alınmaktadır. Üçüncü ve devam eden süreçte ise; 1970’lerde çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisinde söz sahibi haline gelmesi, 1980’lerde iletişim teknolojilerindeki ilerleme (bilgisayar, internet vs.) ve 1990’larda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin ortadan kalkması ile Batının tekrardan güç odağı haline gelmesi söz konusudur⁵⁴.

Ticari ilişkilerin artışı ile birlikte *ekonomik küreselleşme*, artan uluslararası ilişkileri de beraberinde getirmiştir. *Ohmae*’ya göre söz konusu *ekonomik küreselleşmenin* başlıca dört belirgin neticesi mevcuttur. Bunlar: 1) Yatırım ve kapitalin coğrafi olarak sınırlarını aşması ve en iyi kâr ve imkânlarla sahip yerlere ulaşabilmesi, 2) Endüstrinin küreselleşmesi neticesinde sınırsız

⁵⁰ Malcolm WATERS, *Globalization*, 2. Baskı, Routledge, London ve New York 2001, s. 2.

⁵¹ Suat GEZGİN, “Küreselleşmenin Medya ve Toplum Üzerindeki Etkileri”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 21, 2005, s. 10.

⁵² Fahrettin ALTUN, *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, Küre Yayınları, İstanbul, 2005, s. 9.

⁵³ Küreselleşmenin başlangıcı ve küreselleşme ile ilgili teoriler için bkz. Erol KUTLU / Rana EŞKİNAT, *Dünya Ekonomisi*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayın No: 150, Eskişehir, 2002, ss. 233-240.

⁵⁴ KUTLU / EŞKİNAT, ss. 277-281. İlk aşamanın sonucu *sömürgecilik*, ikinci aşamanın sonucu *emperyalizm* ve üçüncü aşamanın sonucu *küreselleşme* olarak ifade edilebilmektedir. Baskın ORAN, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, 4. Basım, İmaj Yayınevi, Ankara, 2001, s. 11.

olarak nitelendirilen yeni düzende hukuki kısıtlamaların etkisiz kalması sebebiyle sermayenin ulusal sınırları zahmetsizce aşabilmesi, 3) Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki devrim sayesinde yönetim birimleri kurmaksızın küresel ortaklıkların sanal olarak sağlanabilmesi, 4) Bireysel tüketicilerin alışkanlık ve uyum konusunda giderek küresel bir nitelik kazanması⁵⁵. Dolayısıyla küreselleşme ile birlikte ülke sınırlarının bir nevi ortadan kalkması, ekonomik alandaki işbirliğini arttırmıştır.

Küresel ticaretin ilk büyük aşamasında İngiliz (19. yüzyılın ortalarından sonuna kadar), ikinci büyük aşamasında ise *Amerikan* (II. Dünya Savaşı'ndan itibaren 30 yıl boyunca) üstünlüğü söz konusudur⁵⁶. Amerika kendi çıkarı gereği serbest piyasa ekonomisini savunmuştur. Bu doğrultuda küreselleşme; ABD'nin, uluslararası sermayenin ve bilgi çağının etkileşimi ile ortaya çıkan bir oluşum şeklinde ifade edilebilmektedir⁵⁷.

Mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtımı, küresel bir boyuta ulaşmaktadır. Küresel piyasaların entegrasyonu ile birlikte II. Dünya Savaşı'ndan itibaren ortaya çıkan yeni dünya düzeninde baskın bir güce sahip ABD önderliğinde; *Uluslararası Para Fonu (IMF)*, *Dünya Bankası* ve *Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)* oluşturulmuştur. *IMF*'nin temel görevi, uluslararası sistemde istikrarın sağlanmasına yardımcı olmaktır. *IMF* bu görevini; üye ülkelerin ekonomisini ve küresel ekonomiyi takip altında tutmak, ödemeler dengesi konusunda sorunları olan ülkelere borç vermek, üye ülkelere pratik yardımda bulunmak suretiyle gerçekleştirebilmektedir⁵⁸. *Dünya Bankası*'nın amacı, gelişmekte olan ülkelere büyümelerini sağlayabilmek için mali ve teknik destek vermektir. *DTÖ* ise, uluslararası ticaretin düzenlenmesi ile görevli uluslararası bir kuruluştur⁵⁹. Dolayısıyla bu kuruluşların, Dünya genelinde sermayenin küreselleşmesine hizmet ettiği sonucuna ulaşabilmek mümkündür. Bu bağ-

⁵⁵ Henry Wai-chung YEUNG, "Capital, State and Space: Contesting The Borderless World", *Transactions of the Institute of British Geographers*, Cilt: 23, Sayı: 3, September, 1998, s. 294.

⁵⁶ KUTLU / EŞKİNAT, s. 243.

⁵⁷ Emre KONGAR, "Küreselleşme ve Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür", (http://www.kongar.org/makaleler/mak_ku.php, erişim: 19.10.2015).

⁵⁸ INTERNATIONAL MONETARY FUND, "Our Work", *About the IMF*, (<https://www.imf.org/external/about/ourwork.htm>, erişim: 20.10.2015).

⁵⁹ Ahmet ŞAHİNÖZ, "Dünya Ticaret Örgütü'nün Dönüşümü", *Küreselleşme ve Türkiye Tarımı*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayın No: 46, Ankara 2002, s. 177. Söz konusu örgütler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. DOĞAN, ss. 330-338; Berke ÖZENÇ, *Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 253-256.

lamda küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan söz konusu kurumsal yapıların; ülkelerin ekonomik ilişkilerinin şekillenmesinde de etkili olduğu göz ardı edilmemelidir.

Tarım devrimi ve endüstri devriminin akabinde günümüzde bir üçüncü devrim olarak, 1960'lardan itibaren endüstri toplumunun dönüşmeye başlaması ile birlikte *enformasyon (bilgi) devrimi* şeklinde de adlandırılan yeni bir devrim türünden bahsedilmektedir⁶⁰. *Toffler*'a göre insanlık; birinci dalga olan *tarım* toplumundan ikinci dalga olan *endüstri* toplumuna ve akabinde üçüncü dalga olarak ifade edilen *bilgi* toplumuna⁶¹ doğru bir gelişme göstermiştir⁶². Bu devrim aslında endüstri devriminin ileriki bir aşaması olarak da düşünülebilir. Dolayısıyla söz konusu aşama, endüstrileşmesini ileriki seviyelere taşımış ülkeler (örneğin ABD, Japonya) için söz konusu olabilir⁶³. Artık bu aşamada bilginin ön plana çıkması ile birlikte; ekonomik açıdan üretim, tüketim gibi aşamaların da bilgiye dayalı olarak geliştiği sonucuna ulaşılabilir. Diğer bir ifadeyle, endüstri toplumundaki sermaye yerine bilgi temeline dayalı bir ekonomik yapılanma süreci başlamıştır⁶⁴. Bununla birlikte bilginin hızlı bir şekilde yayılmasında önemli etkenler olarak kabul edilen bilgi ve iletişim teknolojileri sebebiyle; günümüzde (yeni elektronik dünya düzeninde)

⁶⁰ Bkz. Gürol IRZİK, "Bilgi Toplumu mu, Enformasyon Toplumu mu? Analitik- Eleştirel Bir Yaklaşım", **Bilgi Toplumuna Geçiş: Sorunsallar/Görüşler, Yorumlar/Eleştiriler ve Tartışmalar**, (Der. İlhan Tekeli, Süleyman Çetin Özoğlu, Bahattin Akşit, Gürol Irzık, Ahmet İnam), Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları No: 3, Ankara, 2002, s. 53. Endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecini gösteren şema için bkz. Yoneji MASUDA, **Managing in the Information Society**, Basil Blackwell, Oxford, 1990, s. 8. Ayrıca bilgi toplumunun doğuşu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüsnü ERKAN, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, ss. 47-48.

⁶¹ *Bilgi toplumu* yerine *iletişim toplumu* kavramı da kullanılabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. KUTLU / EŞKİNAT, s. 326. Bir diğer görüşe göre ise *information society* kavramına karşılık olarak *bilgi toplumunun* kullanımı hatalı görülmektedir. Buna göre *information society*, Türkçe'de *enformasyon toplumu* olarak kullanılmalıdır. Bkz. Bülent YILMAZ, "Bilgi Toplumu: Eleştirel Bir Yaklaşım", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı:1, 1998, ss. 149, 156.

⁶² Alvin TOFFLER, *Üçüncü Dalga: Bir Fütürist Ekonomi Analizi Klasığı*, (Çev. Selim Yeniçeri), Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2008, ss. 11, 16-17, 22.

⁶³ İshak TORUN, "Endüstri Toplumu'nun Oluşmasında Etkili Olan İktisadi ve Sina-i Faktörler", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:1, 2003, s. 181.

⁶⁴ Endüstri toplumu ile bilgi toplumunun karşılaştırılması hakkında bilgi için bkz. Yaşar TONTA/ M. Emin KÜÇÜK, "Sanayi Toplumundan Bilgi Toplumuna Geçiş Sürecinde Temel Dinamikler", (Bilgi Çağı ve Teknolojik Gelişmeler Işığında Toplum, Yönetim, Yönetici ve Lider Yaklaşımları Uluslararası Sempozyumunda sunulan bildiri, *İstanbul*, 12-13 Mayıs 2005), **Türk Kütüphaneciliği Dergisi**, Cilt: 19 Sayı: 4, Yıl: 2005, ss. 451-454.

ekonomik dönüşüm, daha hızlı ve daha geniş kitlelere hitap edici bir şekilde ilerlemeye devam etmektedir. Ekonominin bu şekildeki dönüşümü ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişimi; küreselleşmeyi de tetiklemiştir⁶⁵.

III. ANGLO – SAKSON HUKUK SİSTEMİ İLE KARA AVRUPASI HUKUK SİSTEMİ AYRIMI ÇERÇEVESİNDE İDARE HUKUKU

A. Genel Olarak

Bilindiği üzere hukukun çeşitli ayrımlara⁶⁶ tabi tutularak sınıflandırılabilmesi mümkündür. Söz konusu temel ayrımlardan birisi olarak kabul edilen ve İngilizce’de “*Common Law and Civil Law*”⁶⁷ şeklinde ifade edilen *Anglo-Sakson Hukuku* ve *Kara Avrupası Hukuku* şeklindeki ayırım; hem coğrafi hem de kaynak ve uygulamalar bakımından iki sistem arasındaki farklılıklara dayanmaktadır. Bahsi geçen ikili ayırım, ekonominin zamanla artan tesiri ile belirgin bir biçimde değişime uğramaktadır. Söz konusu değişimin sağlıklı bir şekilde anlaşılması ve ekonomik etkiler çerçevesinde doğru bir biçimde değerlendirilebilmesi amacıyla öncelikle ilgili iki farklı hukuk sisteminin ana hatlarının belirlenmesi kanaatimizce faydalı olacaktır.

B. Anglo – Sakson Hukuk Sistemi’nin Kısa Tahlili

Anglo-Sakson Hukuk (Common Law, Ortak Hukuk, Anglo-Amerikan Hukuk) Sistemi’nin temelleri İngiliz tarihi sürecinde yatmaktadır. Zira *Anglo-Sakson Hukuk Sistemi*’nin temeli sayılan İngiliz hukuku, tarihi süreç içinde cereyan eden tüm sosyo-ekonomik değişimlere rağmen geleneksel niteliklerine sadık kalarak tarihsel köklerini muhafaza edebilmiştir. Dolayısıyla günümüz İngiliz hukuk sisteminin belki de en belirgin özelliklerinden biri; sistemin, derin bir tarihi birikimin ürünü olmasıdır. Bu niteliğinden dolayıdır ki Roma Hukuku, doğal hukuk ve aydınlanma anlayışının etkisi ile kodifikasyon yapma düşüncesi İngiltere’de etkisini çok az göstermiştir⁶⁸.

⁶⁵ Nusret EKİN, **Bilgi Ekonomisinde Elektronik Ticaret**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 61, İstanbul, 1998, s. 46.

⁶⁶ Hukuk sistemleri; *Roma-Germen Hukuk Sistemi*, *İslam Hukuk Sistemi*, *Sosyalist Hukuk Sistemi* ve *Anglo-Sakson (Common Law) Hukuk Sistemi* olarak da sınıflandırılıp ele alınabilmektedir. Bkz. BİLGE, ss. 70-71. Ayrıca Anglo-Sakson Hukuku’nda yer alan içtihat hukuku ve nesafet hukuku (*Common Law ve Equity*) ayrımı, içtihat hukuku ve *Statute* ayrımı, medeni hukuk ve ceza hukuku ayrımı, özel hukuk ve kamu hukuku ayrımı gibi farklı sınıflandırmalar da bulunmaktadır. SLAPPER / KELLY, s. 3. Bir görüşe göre hukukun ortaya çıkış sınıflandırılması Hint, Çin, İslam, Roma Cermen, Anglo-Sakson ve Sovyet hukukları şeklinde yapılmaktadır. Ziya UMUR, “Tedrisat Bakımından «Umumi Hukuk Tarihi», İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 32, Sayı: 1, 1966, s. 113.

⁶⁷ SLAPPER / KELLY, ss. 2-3.

⁶⁸ Arzu OĞUZ, **Karşılaştırmalı Hukuk**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003, ss. 254-255. İngiliz

İngiliz hukuk sistemi tarihi geleneksel yapısına bağlı olması sebebiyle karmaşık bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte bu sistem kapsamında özetle; içtihatların oluşturduğu *Case Law* ile kodifiye edilmiş kanunlardan oluşan *Statutory Law* olarak anılan iki alan bulunmaktadır. *Case Law* ise *Common Law* ve *Equity* şeklinde iki ayrı kısımdan oluşmaktadır⁶⁹.

İngiliz hukukunun tarihi süreç içinde gözlemlenebilmesi 1066 yılındaki *Norman işgali* ile başlatılabilmektedir. Normanların İngiltere’yi ele geçirmesi ile birlikte bütün ülkede geçerli bir hukuk sisteminin yapılması, diğer bir ifadeyle yürürlükteki hukukun birleştirilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu dönemde Krallık, adalet işleri ile ilgili olarak yetkisini genişletmiş; krallık hâkimlerinin kazandıkları saygı, krallık mahkemelerinin uyuşmazlıkları daha çabuk ve modern bir şekilde çözüme kavuşturması sonucunda derebeyleri tarafından uygulanan hukuk etkisini yitirmiş ve *Common Law* uygulama alanı kazanmıştır. Orta Çağ hukukunda *kralın hukuki uyuşmazlıklar ile ilgili emri* şeklinde ifade edilebilen ve özellikle 13. ile 14. yüzyıllarda yaygın olarak kullanılan *writlerin*, *Anglo-Sakson Hukuku*’nun gelişimine 14. ve 17. yüzyıllarda büyük etkisi söz konusudur⁷⁰. Ancak 14. yüzyılın sonlarına doğru krallık mahkemeleri tarafından oluşturulan hukukta gerileme görülmektedir. Söz konusu gerileme, teamülü hukuk çerçevesinde mahkemelerce tesis edilen kararların adaletsiz bir niteliğe bürünmesi şeklinde vuku bulmuştur. Neticede bahsi geçen adaletsizliğe karşı olarak Kralın vicdan/adaletin koruyucusu sıfatına büründürülmesi ve bu durumun adaletsizliği giderebilmesi amacıyla Kral adına *equity* (hakkaniyet) çerçevesinde karar verebilen *Court of Chancery* adlı mahkemeler kurulmuştur⁷¹. Dolayısıyla *Common Law*⁷² ve *Equity* ortaya çıkışı bakımından farklı temeller üzerinde gelişme göstermiştir.

Equity ve *Common Law* aynı amaca hizmet eden, birbirleriyle kural olarak tezat oluşturmayan kurallar şeklinde anlaşılmalıdır. *Common Law*’un *Equity*’den üstte yer aldığı kabul edilmekle birlikte bazı durumlarda *Equity*’nin *Common Law* kurallarını değiştirebildiği de gözlemlenebilmektedir. *Equity*

Hukukunda kanunlaştırma hareketinin etkisini gösterememesi ile ilgili olarak bkz. ADAL, s. 108.

⁶⁹ OĞUZ, 2003, s. 254. Ayrıca bkz. ADAL, ss. 109-111.

⁷⁰ OĞUZ, 2003, ss. 255-258.

⁷¹ Steve WILSON / Rebecca MITCHELL / Tony STOREY / Natalie WORTLEY, **English Legal System**, 2. Baskı, Oxford University Press, New York, 2011, ss. 6-8.

⁷² *Common Law*; (dar anlamı ile) İngiliz Krallık mahkemelerinin oluşturduğu hukuk olarak, medeni hukuk kavramının karşılığı olarak veya Anglo-Sakson Hukuk Sistemi’nin bütünü nü ifade edici bir şekilde kullanılmıştır. Bkz. OĞUZ, 2003, s. 258.

sayesinde *trust* olarak ifade edilen inançlı işlem ve itiraz kurumu gibi hukuk kavramları İngiliz hukuk sistemine dâhil olabilmıştır⁷³. *Equity*'nin asıl amacı ise *Common Law*'u değiştirmek değil, ondaki eksiklikleri giderebilmek olarak anlaşılmalıdır. 1875 tarihinde yürürlük kazanan 1873 tarihli *Judicature Act* kapsamında, *High Court of Justice*; *Common Law* ve *Equity* kurallarını birlikte uygulamakla görevli kılınmıştır. Böylelikle *Common Law* ve *Equity* arasındaki mahkeme ayrımı giderilmiştir⁷⁴.

İngiliz hukuk sisteminin bir diğer hukuk kaynağı olarak yasa koyucu tarafından çıkarılan yasaların ifadesi olan *Statutory Law* yer almaktadır. Yasalar öncelikle parlamento tarafından çıkarılan *Statute*'leri ifade etmektedir. Bunun dışında Kral ya da Kraliçe adına devlet tüzükleri, hükümet tüzükleri, yargılamayı düzenleyen kurallar ve yerel yönetmelikler şeklinde değişik türlerde yasalar da çıkarılabilmesi mümkündür⁷⁵. Günümüzde ise özellikle *Avrupa Birliği* Hukukuna uyumlu düzenlemeler yapabilmek adına Parlamento'nun nüfuzunun arttığı ve bu itibarla *Statutory Law*'un temel hukuk kaynağı niteliğine büründüğü kabul edilmektedir⁷⁶.

Anglo-Sakson, geleneklere dayalı ve hâkimler tarafından geliştirilmiş bir hukuk sistemidir⁷⁷. Esas olarak yüksek mahkeme tarafından oluşturulan olaya dayalı bir içtihat düzenine (emsal kararlara) ve kısmen de olsa kodifiye edilmiş kanunlara dayanmaktadır⁷⁸. Dolayısıyla sistematik bir hukuk düzeninin yokluğu; mahkemenin içtihadı ile olay gruplarına dayalı bir hukuk tekniğini ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda uyuşmazlıklar, ayrıntılı bir şekilde dikkatlice tartışılıp somut ve tarihsel bir bakış açısı çerçevesinde gerekçelendirilip çözüme kavuşturulmaktadır⁷⁹.

⁷³ OĞUZ, 2003, ss. 258-259.

⁷⁴ OĞUZ, 2003, ss. 266-267.

⁷⁵ OĞUZ, 2003, ss. 268-270.

⁷⁶ WILSON / MITCHELL / STOREY / WORTLEY, s. 3.

⁷⁷ BİLGE, s. 71.

⁷⁸ İngiliz hukuk sistemi nezdinde *Anglo-Sakson Hukuk Sistemi*'nin, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* ve *Avrupa Birliği Hukuku* sayesinde içtihat hukukundan ziyade yasama faaliyetine ağırlık verdiği aşikârdır. Diğer taraftan *Kara Avrupası* sistemi içinde yer alan *Avrupa Birliği Adalet Divanı* ve *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi* tarafından geliştirilen içtihat hukukunun üye ülkelerin iç hukuk sistemlerine etki ederek *Kara Avrupası Hukuk Sistemi*'nde içtihat hukukunun güç kazanmasına sebep olduğu da gözlemlenmektedir. Söz konusu karşılıklı etkileşim ise, temelinde küreselleşme olgusu ve ekonomik dönüşüm çerçevesinde ele alınabilmektedir.

⁷⁹ OĞUZ, 2003, ss. 253-254.

ABD Hukuku üzerinde etkili bir rol oynayan İngiltere, bu etkisini 1776 tarihli *Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi* dâhil II. Dünya Savaşı'na kadar da devam ettirmiştir. Ancak, bu etkinin önünü kesebilmek adına, 1950'li yıllardan itibaren ABD kendi içtihatlarını oluşturmaya başlamıştır. İngiltere'de köklerini bulup gelişen bu sistem ABD, Kanada, Güney Afrika ve Avustralya'da da uygulanmaktadır⁸⁰. Dolayısıyla Dünya ekonomisinde söz sahibi sayılan bu ülkelerin benimsediği *Anglo-Sakson Hukuk Sistemi*'nin diğer hukuk sistemleri üzerinde kurmuş olduğu nüfuz aşîkârdır.

C. Kara Avrupası Hukuk Sistemi'nin Kısa Tahlili

Kara Avrupası Hukuku'nun (Kıta Avrupası Hukuku veya Roma-Germen Hukuku'nun) kökenleri Roma Hukuku'na dayandırılmaktadır⁸¹. Başlangıçta gelenekçi olarak ortaya çıkan Roma Hukuku, dini ve siyasi birliğin yanında hukukta da birliği sağlama amacı taşıyan *Doğu Roma İmparatoru Justinianus* tarafından 528-534 yılları arasında meydana getirilen *Corpus Juris Civilis*⁸² isimli hukuk külliyatı ile yazılı bir niteliğe kavuşmaktadır⁸³.

Justinianus'un ölümü ile birlikte gerileyen Roma Hukuku, 11. ve 12. yüzyılda tekrardan canlanmışır. *Digesta*'nın bir el yazmasının bulunmasından ziyade, söz konusu gelişimin asıl nedeni; içine kapanık olan Avrupa toplumunun Haçlı seferleri, yeni ticaret yollarının keşfi ile birlikte tekrardan canlanmaya başlamasıdır. Bu gelişmeler neticesinde *Digesta* yeniden incelenmeye başlamıştır⁸⁴. *Corpus Juris Civilis*'i ve hatta özellikle *Digesta*'yı ele alan bilimsel çalışmaların; *Kara Avrupası Hukuk Sistemi*'nin şekillenmesinde önemli rol oynadığı kabul edilmektedir. Böylelikle Roma Hukuku etkisini günümüze kadar sürdürebilmiştir⁸⁵.

⁸⁰ OĞUZ, 2003, s. 254.

⁸¹ SLAPPER / KELLY, s. 3.

⁸² Roma Hukuku'nun temel bilgi kaynağı olarak değerlendirilebilen, *Justinianus* tarafından hazırlatılan *Corpus Juris Civilis'in*; hukuk öğrenimi için bir hukuka giriş kısmı (*Institutiones*), klasik hukukun derlenmesi (*Digesta*) ve imparator emirlerinin toplanması (*Codex*) şeklinde üç kısımdan oluşturulması öngörülmüştür. Daha sonra 16. yüzyılda, *Justinianus* zamanında çıkarılan emirnamelerin toplanması (*Novellae*) şeklinde dördüncü bir kısım olarak eklenmiştir. Böylelikle toplamda dört kısımdan oluşan kanunnameye, 16. yüzyılda *Corpus Juris Civilis* adı verilmiştir. TAHİROĞLU / ERDOĞMUŞ, ss. 75-80.

⁸³ BİLGE, s. 70; TAHİROĞLU / ERDOĞMUŞ, ss. 74-75.

⁸⁴ Ziya UMUR, **Roma Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2960, Hukuk Fakültesi Yayın No: 651, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982, ss. 288-292.

⁸⁵ TAHİROĞLU / ERDOĞMUŞ, s. 82.

Ortaçağ'ın başlangıcından 18. yüzyıla kadar (İngiltere dışında) orta ve batı Avrupa'da (*Ius Commune*⁸⁶ olarak ifade edilen) Roma-kilise hukukuna dayalı bir temelin hâkim olduğu görülmektedir. Roma Hukuku metinlerinden yararlanılması ortak bir hukuk temelini oluşmasını sağlamış ve bu temel üzerinde Avrupa'da hukuk bilimi gelişme göstermiştir. Söz konusu gelişme hukuk uygulamalarında etkisini sürdürmekle birlikte bütün Avrupa ülkelerinde geçerli bir nitelik kazanmıştır. *Corpus Juris Civilis*'in uyuşmazlıkları çözücü kazuistik düzenlemeler içermesi ise Avrupa içtihadına gerekçelerin oluşturulması bakımından fayda sağlamıştır. Bahsi geçen uygulamalar neticesinde Roma Hukuku'nun, sonraki dönemlere de etki ettiği görülmektedir⁸⁷.

Corpus Juris Civilis'in yorumlanması neticesinde Roma Hukuku'nun iktibas edilmesi, Kıta Avrupası'nda hukukun gelişimi açısından önemli bir rol oynamıştır. Bu doğrultuda teorik açıdan temeli Roma Hukuku'na dayalı ulusal kodifikasyonlarla soyut ve genel nitelikteki kurallar gelişme göstermiştir⁸⁸. 1811 tarihli Avusturya Medenî Kanunu, 1896 tarihli Alman Medenî Kanunu, 1907 tarihli İsviçre Medenî Kanunu örneklerinde görüldüğü gibi Kıta Avrupası hukukuna dâhil olan ülkelerin çoğunda kanunlar⁸⁹ 19. ve 20. yüzyıllarda oluşturulmuştur. Bu itibarla günümüzde Kara Avrupası Hukuk Sistemi hâkim konumuyla, Türkiye'nin de içinde bulunduğu çok sayıdaki ülkede uygulanan bir hukuk yapılanması olarak ifade edilebilmektedir.

D. Kara Avrupası Hukuk Sistemi'nde İdari Yargının Ortaya Çıkışı

14-16. yüzyıllarda feodal düzende *mülk devlet* olarak adlandırılan anlayış çerçevesinde *Kara Avrupası*'nda, ne Roma Hukuku'nun daha önceden ortaya koyduğu kamu hukuku ile özel hukuk ayrımı ne de idare hukuku yer almaktadır. Söz konusu dönemde devlet hükümdarın mülkü olarak görülmekte, feodal yapı gibi yargılama yetkisi de dağınık bir şekilde yer almaktaydı. 15. yüzyıl sonlarında Alman İmparatorluk mahkemeleri oluşturulmuş, bahsi geçen mahkemeler yine kamu hukuku özel hukuk ayrımı olmaksızın uyuşmaz-

⁸⁶ *Ius Commune* ile ilgili olarak bkz. Jürgen BASEDOW, "Avrupa Özel Hukukunun Doğuşu", (Çev. Arzu Oğuz), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Sayı: 3, 2003, ss. 3-4.

⁸⁷ OĞUZ, 2003, ss. 56-57.

⁸⁸ OĞUZ, 2003, s. 115.

⁸⁹ Söz konusu kanunlar arasında farklılıklar bulunmakla birlikte Roma ve Germen Hukuk Sistemi bağlamında gruplandırılmaktadır. Caslav PEJOVIC, "Civil Law and Common Law: Two Different Paths Leading", *Victoria University of Wellington Law Review*, Cilt: 32, Sayı: 3, Ağustos 2001, s. 819.

lıkları çözmekle görevli kılınmıştır. Bu dönem, hukuk doktrininde *Justizstaat* (adliye devleti) olarak adlandırılmaktadır⁹⁰.

17 ve 18. yüzyıllara gelindiğinde (Fransa, Avusturya, Prusya gibi devletler olmak üzere) *Kara Avrupası*'nın büyük bir kesiminde mutlak hükümdarlıklar kurularak modern devlet ve idare sisteminin temel yapısı oluşturulmuştur. Hükümdarların zamanla artan güç ve yetkileri *merkantilizm* akımının etkisiyle devletin halka refah sağlama görevi ile donatılmasına yol açarak *Wohlfahrtsstaat* (refah devleti) anlayışının doğumuna vesile olmuştur. Söz konusu mutlakiyet döneminde Fransa'da *Interdant* olarak adlandırılan hem idareci hem de hâkim olan bölge amirleri yargılama konusunda yetkili kılınmıştır. Bununla birlikte bahsi geçen dönemde mutlakiyet rejiminin bir neticesi olarak yargı erkinin asıl sahibinin hükümdar olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla *Interdant*'ın, yargılamayı hükümdar adına gerçekleştirdiği kabul edilmektedir⁹¹.

Yargı ile idarenin bütünleştiği bu yapı *Kara Avrupası*'nda ancak 18. yüzyılın sonlarında kırılabilmiştir. İhtilal sonrasında Fransa'da 1790 yılında çıkarılan bir kanunla, adli yargı ile idari yargı ayrımı getirilmiştir. Bu kanun kapsamında adli yargıda görevli yargıçların yönetim işlerine karışmaları, memurları görevleri ile ilgili konularda yargılamaları suç olarak düzenlenmektedir. Böylelikle yönetimin gerçekleştirdiği hukuka aykırı eylemlere karşı, kararı veren idari makam ya da üst idari makam dışında başvurulabilecek olan başkaca bir merci bırakılmamıştır. Bu düzenleme ile oluşan boşluk ise *bakan-yargıç* sistemi ile giderilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda vatandaşlar, idarenin haksız eylem ve işlemlerine karşı bakanlara başvuruda bulunabilmekteydiler. 1799 yılında il ve ilçelere ayrılan teşkilat çerçevesinde il düzeyinde yönetim kurulları oluşturularak bahsi geçen yönetim kurullarına sınırlı idari yargı yetkisi tanınmıştır. Böylelikle bu dönemde idari yargı, *bakan-yargıç* ve *il yönetim kurulları* tarafından gerçekleştirilmiştir. Başlangıçta il yönetim kurulları ve bakan-yargıçların kararlarının denetimi, Devlet Başkanı tarafından Danıştay'ın yardımı ile sağlanmakta iken; zamanla başvurular doğrudan Danıştay'a yapılmaya başlanmıştır. Danıştay başvuru konusundaki çözümünü, Devlet Başkanı'nın onayı neticesinde uygulamaya sunmaktaydı. 1799 yılında kurulan Danıştay, ancak 1872 yılına gelindiğinde bağımsız yüksek bir mahkeme niteliği kazanabilmiştir. 1987 yılında getirilen yeni düzenleme ile

⁹⁰ Tahsin Bekir BALTA, İdare Hukuku I: Genel Konular, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 326, 1970/1972, ss. 82-84.

⁹¹ BALTA, ss. 85-86.

istinaf mahkemeleri kurulmuş; böylelikle Fransız idari yargı teşkilatı, adli yargının dışında ayrı bir yargı düzeni olarak ortaya çıkmıştır⁹².

Yaşanan kırıma; Fransa'da ihtilal neticesinde gerçekleşirken, Almanya'da ise hükümdarın yargıya aşırı müdahalesine karşı halkın ortaya koyduğu tepki sonucunda gerçekleşebilmiştir. *Polizeistaat* (polis devleti) kavramı, Alman doktrininde mutlakiyet rejimine verilen isim olarak, idarenin kamu selameti ve refahı adına gerekli gördüğü her tedbiri almayı ve bu amaçla bireylerin haklarına müdahalede bulunabilmeyi mümkün kılan anlayışı ifade etmektedir. *Polis devleti* döneminde idari faaliyetlerin yargı denetimine tabi olmamasına rağmen, kamu gücüne dayanan idari faaliyetler nedeniyle uğranılan zararın yargısal açıdan mali olarak karşılanması *Hazine Teorisi* sayesinde mümkün kılınmıştır. *Hazine Teorisi*'ne göre, devletin kamu gücü ile malvarlığı birbirinden ayrılarak malvarlığını ifade eden *Hazine*; özel hukuka tabi bir tüzel kişi niteliğine büründürülmüş, dolayısıyla da taraf ehliyeti kazanmıştır⁹³.

Fransız İhtilali ile gelişen demokratik ve liberal anlayış; endüstri devriminin ortaya çıkarttığı pazar ihtiyacı ile birleşerek, refah devleti anlayışının müdahaleci yaklaşımına bir tepki olarak idarenin faaliyet alanında daralmaya gidilmesine yol açmıştır. Bahsi geçen liberal eğilim, 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde idarenin hukuk ile bağlı bulunduğu *hukuk devleti*⁹⁴ anlayışının ortaya çıkışına sebep olmaktadır. 19. yüzyılda bir prensip olarak ortaya çıkan *hukuk devleti* anlayışı, temelini *Eski Yunan* felsefesine kadar dayandırmaktadır. Hukuk devleti anlayışının gerektirdiği kuvvetler ayrılığı, yargı bağımsızlığı, kanunsuz suç ve ceza olmaması gibi bazı önemli hukuk ilkeleri 19. yüzyıldan önce ortaya çıkmasına rağmen; hukuk devleti ilkesi kapsayıcı bir düşünce olarak ancak 19. yüzyılda kamu hukukunun gelişimine paralel olarak sistemli bir şekilde savunularak gelişim göstermektedir⁹⁵.

Hukuk devleti (Rechtsstaat) ilkesi⁹⁶, 19. yüzyılda polis devletinin karşıtı olarak ortaya atılan ve en genel tarifi ile devletin gerçekleştirdiği eylem ve iş-

⁹² A. Şeref GÖZÜBÜYÜK, **Yönetmel Yargı**, 22. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, ss. 6-7; Kemal GÖZLER / Gürsel KAPLAN, *İdare Hukuku Dersleri*, 16. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2015, ss. 813-814.

⁹³ BALTA, ss. 86-88.

⁹⁴ Hukuk devleti ile idari yargı ilişkisi için bkz. İl Han ÖZAY, **Günışığında Yönetim II Yargısal Korunma**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010, ss. 2-4.

⁹⁵ BALTA, ss. 89-92.

⁹⁶ Hukuk devleti ilkesinin çeşitli ülkelerdeki (örneğin Fransa, Almanya'daki) gelişimi için ayrıntılı bilgi için bkz. Sıddık Sami ONAR, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, Cilt: I, 3. Bası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966, ss. 141-145.

lemlerinde hukuka bağlılığını anlatmak için kullanılmış bir kavramdır. *Rudolf von Mohl*'un ifadesiyle; “etkinliklerinin sınırını kişilerin özgürlüğünde gören, yasaların genelliği ilkesine uyan ve kişilerin devlet gücü karşısında korunması için yargı organları kuran devlet” şeklinde gerçekleştirilen tanım ise hukuk devletinin idari yargı sisteminin oluşumu bakımından taşıdığı öneme işaret etmektedir. *Mohl* gibi hukuk devleti ile idari yargı arasındaki sıkı ilişkiyi vurgulayan *Rudolf von Gneist*, hukuk devletinde hak ve özgürlüklerin anayasada güvence altına alınmasının tek başına yeterli olmadığını savunmaktadır. *Gneist*'e göre, hak ve özgürlüklerin gerçek anlamda korunabilmesi için hususi bir yargı sistemi olan idari yargının kurulması gereklidir⁹⁷. Böylelikle hukuk devleti ilkesinin asli bir gereği olarak idari yargının kurulması gerektiği her iki hukukçu tarafından vurgulanmaktadır. Bu itibarla *Kara Avrupası* Hukuk Sistemi'nde idari yargı ve idare hukukunun gelişmesinin altında yatan temel düşüncenin *hukuk devleti* ilkesi olarak ifade edilmesi mümkündür.

E. Anglo-Sakson Hukuk Sistemi'nde İdarenin Yargısal Denetiminin Kısa Tarihçesi

İngiltere, coğrafi bakımdan ada niteliği taşıması dolayısıyla sadece donanma ile yetinerek Avrupa'daki gibi kuvvetli bir ordu yapılanmasına ihtiyaç duymamış, *Kara Avrupası*'nda yaşanan idari gelişme sürecinin muhatabı olmamıştır. Bu nitelikleri ile sınırlı bir idari teşkilat oluşturulmuş, taşradaki devlet işleri mahalli idarelerce görülmeye çalışılmıştır. Ortaçağ'da *Sheriff* olarak adlandırılan mahalli idareciler, *Taç*'ı temsilen vergi toplama gibi konularda mahalli hizmetleri yerine getirmekteydiler. Zamanla yetkilerin kötüye kullanılması sebebiyle yozlaşan *Sheriff* sistemi, Ortaçağ'ın sonlarına gelindiğinde tasfiye edilerek yerini *Justice of Peace* olarak ifade edilen *sulh hâkimliği*ne bırakmıştır. Sulh hâkimleri; *Taç*'ı temsil eden, hem hâkim hem de idareci olarak görev yapan asilzadelerdir ve denetimleri *Taç* meclisleri ile birlikte üst yargı yerleri tarafından gerçekleştirilmektedir⁹⁸.

Endüstri devrimi ve Fransız İhtilali'nin etkisi ile değişen toplumsal yapı, 19. yüzyılda devlet görevlerini arttırarak İngiliz idari yapılanmasının gelişmesini sağlamıştır. II. Dünya Savaşı akabinde sosyalist düşüncelerin etkisi, devletçi uygulamalara yol açarak idari yapılanmayı daha da geliştirmiştir. 19. yüzyıldan itibaren İngiliz mahalli idare kuruluşları giderek demokratikleşmiş ve idari hizmetler halk tarafından seçilen organların yönetimi ve denetimi çer-

⁹⁷ Yılmaz ALİEFENDİOĞLU, “Hukuk-Hukukun Üstünlüğü-Hukuk Devleti”, *Ankara Barosu Dergisi*, 2001/2, ss. 36-37.

⁹⁸ BALTA, ss. 92-93.

çevesinde görülmeye başlanmıştır. İngiliz idare sistemi, *Kara Avrupası*'nın aksine idareyi bir bütün olarak kabul etmemekte her idari birime ayrı bir kişilik atfetmektedir. Diğer taraftan yine *Kara Avrupası*'nın aksine İngiltere'de mülki idare kuruluşları bulunmamaktadır. Bu nedenle mahalli idareler, merkez hizmetlerini de yerine getirmektedirler. *Kara Avrupası*'ndan farklı olarak idarenin yargısal denetimi, adli yargı marifetiyle gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte idarenin, siyasi bakımdan parlamento denetimi altında bulunması ve Ombudsmanlık Kurumu tarafından denetlenmesi söz konusudur⁹⁹.

Özellikle 19. yüzyıl süresince parlamento; kamu sağlığı kurulları, okul kurulları ve seçimle belirlenen yerel bazı otoriteler gibi yeni yerel organlar oluşturmuştur. Böylelikle merkezi hükümetin yeni birimleri teşkil ettirildiğinden kamu hukukuna dâhil olan alan genişlemiştir. *The Court of King's Bench* (yüksek temyiz mahkemesi) denetleme yetkisini, ortaya çıkan söz konusu yeni idari birimleri de kapsayacak biçimde genişletmiştir. Böylelikle yeni kurulan idari birimler de dâhil olmak üzere, idarenin kanuni yetkilerinin kullanımı üzerinde bir denetim gerçekleştirilebilmiştir. Alt derece mahkemeleri üzerinde gerçekleştirilen hukuki denetim beraberinde, yerel idarelerin uygulamalarını ve 20. yüzyılda *Taç*'ın Bakanları'nı da kapsar hale gelmiştir. Bununla birlikte 21. yüzyıla gelindiğinde, değinilen geniş idari yapı çerçevesinde, yürütme kararları üzerindeki yargısal denetimin sağlanması hususundaki ihtiyaç halen azalmamıştır. Hükümet modelleri değiştikçe, mahkemelerin denetim konusundaki görevleri de kaçınılmaz şekilde gelişim göstermektedir. Bu anlamda bakanlar tarafından verilen kararların yargısal denetimi; parlamento karşısındaki bakanlık sorumluluğunun alternatifi değil, bir tamamlayıcısı olarak anlaşılmalıdır. Yargısal denetimin sebepleri, yasama tarafından belirlenmemiştir. *Common law*'a göre içtihat doktrini çerçevesinde hem güç kullanımının sınırları hem de takdir hakkı kullanımı üzerinde gerçekleştirilen denetimler neticesinde ortaya konan içtihatlar, idarenin yargısal denetimi konusundaki kuralları geliştirmiştir. Bu bağlamda 1992 tarihli bir mahkeme kararında hâkim, idare hukukunu "İdareci adil, gerekçeli ve hukuka uygun olarak davranmak zorundadır." ifadeleriyle özetlemektedir. Aynı şekilde 2010 yılında *Lord Bingham* tarafından verilen kararda; idare hukukunun, hukuk devleti ilkesinin *Anglo-Sakson Hukuku*'ndaki ifadesi olarak kabul edilen *rule of law* (hukukun üstünlüğü) ilkesinin kalbinde yer aldığı kabul edilmektedir¹⁰⁰.

⁹⁹ BALTA, ss. 94-96.

¹⁰⁰ A. W. BRADLEY / K. D. EWING, *Constitutional & Administrative Law*, 15. Baskı, Pearson Education Limited, Malaysia, 2011, s. 607-608.

Amerikan idaresi de İngiltere’de olduğu gibi, kamu işlerinin büyük ölçüde demokratik bir biçimde yapılmış mahalli birimlere bırakıldığı bir düzen olarak tanımlanabilmektedir. Bununla birlikte Amerikan ekonomisine hâkim serbest girişim anlayışı doğrultusunda telgraf, telefon, demiryolu, elektrik gibi çok sayıdaki alanda özel girişim faaliyet gösterdiğinden devletin iktisadi alandaki rolü Avrupa’ya kıyasla son derece dar tutulmuştur. İngiltere’de olduğu gibi Amerikan idaresi de hem kuvvetli bir siyasi denetime hem de genel mahkemeler marifetiyle gerçekleştirilen yargı denetimine tabi bulunmaktadır¹⁰¹.

F. Anglo-Sakson Hukuk Sistemi ile Kara Avrupası Hukuk Sistemi Ayrımında İdare Hukukuna İlişkin Başlıca Nitelikler

Roma Hukuku temeline dayanan kamu hukuku ile özel hukuk ayrımı, Ortaçağ’a hâkim feodal hukuk düzeninde silinmiştir. 16. yüzyılda tekrardan gündeme gelen kamu-özel hukuk ayrımı, zamanla gelişim göstererek *Kara Avrupası* Hukuk Sistemi’nde halen korumakta olduğu önemli yeri elde etmiştir. 20. yüzyılın sosyal devlet ilkesinin gereği olarak, kamu hukukuna özel hukuka oranla genişleme imkânı sağlaması; özel hukukun kamu hukukunca adeta istila edildiği şeklinde yorumlara neden olmuştur. Günümüze gelindiğinde ise bu durumun aksine *liberal* bir yaklaşımla kamu hukuku alanının daraltılması fikrinin tartışıldığı gözlemlenmektedir¹⁰². Ancak *Anglo-Sakson Hukuk Sistemi*’nde ise, kamu hukuku ile özel hukuk ayrımının olmadığı öne sürülmektedir¹⁰³.

İdare hukukunun 19. yüzyıldan itibaren *Kara Avrupası* kapsamında başta Fransa’da ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Fransız sistemi dışında Alman İdare Hukuku Sistemi de idare hukuku bakımından öncül bir konuma sahiptir. Fransız kökenli idare hukuku zamanla *Kara Avrupası* Hukuk Sistemi içinde yer alan farklı devletlerce benimsenerek artan bir ivme ile gelişimini sürdürmektedir¹⁰⁴.

Anglo-Sakson sisteminde ise kamu hukuku anlayışına *Kara Avrupası*’na kıyasla önem verilmemesi, idare hukukunun gelişimini yavaşlatmıştır. Geli-

¹⁰¹ BALTA, ss. 96-97.

¹⁰² GÜRİZ, ss. 90-92. Bununla birlikte *Kara Avrupası* Hukuk Sistemi’nde çalışmalar gerçekleştiren Avusturyalı hukukçu *Hans Kelsen* ile Fransız hukukçu *Duguit* kamu hukuku ile özel hukuk ayrımını reddetmektedirler. Bkz. GÜRİZ, ss. 93-94. Benzer şekilde İngiliz Hukuku’nun önemli temsilcilerinden sayılan *AV Dicey* (19. yüzyıl) de kamu hukuku ile özel hukuk ayrımının olmadığını öne sürmektedir. SLAPPER / KELLY, ss. 5-6.

¹⁰³ BİLGE, ss. 70-71; GÜRİZ, s. 94.

¹⁰⁴ BALTA, ss. 140-142; Turgut TAN, *İdare Hukuku*, 3. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2014, ss. 10-11.

nen aşamada ise *Anglo-Sakson* sisteminde idare hukukunun ayrı bir hukuk dalı olarak önem kazanmaya başladığı kabul edilmektedir¹⁰⁵. Bununla birlikte İngiliz Hukuk öğretisinde anayasa hukuku ile idare hukuku arasında belirgin bir ayırım yapılmadığı gözlemlenmektedir¹⁰⁶.

Kara Avrupası Hukuk Sistemi'nde, adli yargı ile idari yargı ayrımı mevcuttur. Fransa'da doğup gelişen idari yargı, Türkiye'nin de dâhil olduğu *Kara Avrupası* ülkeleri tarafından benimsenmektedir. Buna rağmen *Anglo-Sakson* Hukuk Sistemi'nde adli idare (yargı birliği) sistemi geçerlidir. Bu sebeple idari eylem ve işlemlere ilişkin uyuşmazlıklar genel mahkemeler tarafından çözülmektedir¹⁰⁷.

Gerek *Kara Avrupası* gerek *Anglo-Sakson* Hukuk Sistemi çerçevesinde idarenin yargısal denetimi, hukuk devleti ilkesi temelinde ortaya çıkmaktadır. *Kara Avrupası*'nda *Rechtsstaat*, *Anglo-Sakson* sisteminde *rule of law* kavramları ile ifade edilen ilke; özette idarenin eylem ve işlemlerinin hukukla bağlı olması şeklinde tanımlanabilmektedir. Bu itibarla gerek *Kara Avrupası*'ndaki idari yargı gerekse *Anglo-Sakson* sistemindeki yargı birliği şeklinde gerçekleştirilebilen *idarenin yargısal denetimi*, hukuk devleti ilkesinin farklı uygulamalardaki ortak gayesi olması sebebiyle büyük önem arz etmektedir.

IV. EKONOMİK İDARE HUKUKUNUN KONUMU ÜZERİNE KISA BİR İRDELEME

Ekonomi ile hukuk arasındaki ilişki yeni bir olgu olmamakla birlikte; öğretilerde *ekonomik kamu hukuku*, *ekonomik hukuk*, *ekonomi hukuku*, *ekonomik idare hukuku* gibi değişik ifadeler¹⁰⁸ hukuk terminolojisinde pek de uzun

¹⁰⁵ BALTA, s. 140. İngiliz Hukuku'na Avrupa Birliği Hukuku'nun etkisi İngiltere'de idare hukukunun gelişimine hız kazandırmaktadır. Bkz. TAN, 2014, s. 8.

¹⁰⁶ BRADLEY / EWING, s. 605.

¹⁰⁷ GÖZLER / KAPLAN, ss. 26-27. Yargı birliği sistemi ve idari yargı sistemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. GÖZÜBÜYÜK, 2005, ss. 3-13.

¹⁰⁸ *Hukuk ve ekonomi*; hukuk ve hukuki kurumların oluşturulması, yapısı, işleyişi ve ekonomik etkilerinin ekonomi teorisi boyutuyla değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir. Nicholas MERCURO / Steven G. MEDEMA, *Economics and the Law: From Posner to Post-modernism*, 3. Baskı, Princeton University Press, New Jersey, 1999, s. 3. *Hukuk ve ekonomi biliminin orijin noktasını Adam Smith'e kadar götürmek mümkünse de modern anlamda doğuşu (rekabet politikaları alanında önemli değişiklikler getiren) 1940'larda Chicago Okulu ile başlatılabilir. Devamında 1958 yılında Journal of Law and Economics'in (Hukuk ve Ekonomi Dergisi) yayına başlaması, hukuk ve ekonomi bilimi açısından önemli bir aşama olarak ifade edilebilir. Fuat OĞUZ, "Hukuk ve Ekonomi Yaklaşımı Üzerine", **Hukuk ve Ekonomi Perspektifinden Uluslararası Tahkim ve Kamu Hizmeti**, (Ed. Ali Ulusoy), Liberte Yayınları, Ankara, 2001, ss. 178-179.*

olmayan bir süredir kullanılmaktadır¹⁰⁹. Söz konusu kavramlardan *ekonomik hukuk*, hukuk kurallarının ekonomik neticelerini tahlil eden bir disiplin olarak tanımlanabilmektedir. *Ekonomik kamu hukuku* kavramı ise, ekonomik hukuka kamu hukuku açısından gerçekleştirilen bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu itibarla *ekonomi hukuku* kavramı *ekonomik kamu hukuku* kavramından ayrılır. Zira *ekonomi hukuku*, ekonomi alanında uygulanan hukuk kurallarını işaret etmektedir. Türkçe’de *ekonomi hukuku* ve *ekonomik hukuk* kavramlarının eş anlamda kullanıldığı kabul edilmektedir¹¹⁰.

Ekonomik hukuk, kamu hukuku ile özel hukuk ayrımına ilişkin bir değerlendirmeye mikro açıdan özel hukuk; makro açıdan ise kamu hukuku ile ilişkilendirilebilmektedir. *Ekonomik kamu hukuku*, kamu gücünün ekonomi alanındaki rolünü temel alan bir yaklaşım sergilemesi sebebiyle daha ziyade idare hukuku ile ilişkili olarak görülmektedir. Bununla birlikte kamu hukukunun anayasa hukuku, ceza hukuku, vergi hukuku gibi sair kollarıyla da ilişkili olduğu kabul edilmektedir. *Ekonomik kamu hukukunun* asıl gayesinin, ekonomik alana ekonomik politikaları uygulamak maksadıyla müdahalede bulunmak şeklinde tanımlanabilmesi söz konusu müdahaleyi gerçekleştirecek olan “*idare*”nin öne çıkmasına neden olmaktadır. Öyle ki ekonomik politikalar; devlet, yerel yönetimler, kamu kuruluşları ve sair tüzel kişilikler olarak idare eliyle uygulamaya geçirilebilmektedir. Bu nedenledir ki Fransa’da olduğu gibi *ekonomik kamu hukuku* yerine organik ve işlevsel olarak idare hukuku kapsamı içinde yer alan *ekonomik idare hukuku* kavramı kullanılabilir¹¹¹.

Yukarıda ana hatları ile irdelenmeye çalışılan *Anglo-Sakson Hukuk Sistemi* ile *Kara Avrupası Hukuk Sistemi* arasındaki mevcut derin farklılaşmaya rağmen, küreselleşme ile birlikte ekonomik temellerden kaynaklanan etkileşim sebebiyle hukuki boyutta bir değişim yaşanmıştır. Öyle ki *Anglo-Sakson Hukuk Sistemi*’ne tabi sermaye, *Kara Avrupası Hukuk Sistemi*’nde gerçekleştirmek istedikleri yatırımın hukuki güvenliğini temin etmek adına

¹⁰⁹ *Ekonomi hukukunun* tanımı hususunda doktrinde açık bir fikir birliğine varılamamıştır. Konu ile ilgili doktrindeki görüşler için bkz. BAYKAL, ss. 83-85. *Ekonomik hukuk* kavramı, üzerinde uzlaşma sağlanan bir tanıma kavuşmamıştır. Bkz. Turgut TAN, “Ekonomik Hukuk ve Ekonomik Kamu Hukuku”, *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı: 5/1, Yıl: Mart 1972, ss. 15-19.

¹¹⁰ Meltem KUTLU GÜRSEL, *İstanbul Menkul Kıymetler Borsası: İdare Hukuku Açısından Bir İnceleme*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, ss. 5-8; konuya ilişkin ayrıca bkz. Turgut TAN, *Ekonomik Kamu Hukuku Dersleri*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010, ss. 18-20.

¹¹¹ KUTLU GÜRSEL, 2003, ss. 10-16.

taraf oldukları ticari ilişkilerden kendi hukuk sistemlerinin uygulanmasını beklemişlerdir. Bu beklenti neticesinde *Kara Avrupası* sistemi, ister istemez *Anglo-Sakson Hukuk Sistemi*'ne dair bazı kavram ve kurumlara kapılarını açmak durumunda kalmıştır.

Söz konusu etkileşim *Kara Avrupası Hukuk Sistemi*'ne yabancı *Bağımsız İdari Otorite (BİO)* gibi yeni kavramların girişine sebep olmuştur¹¹². Ancak bu durum, genel ilkeleri belirgin *Kara Avrupası İdare Hukuku Sistemi* bakımından *BİO* gibi yabancı kavramların hukuki yerlerinin belirlenmesi gibi konularda tartışma yaratmıştır¹¹³. Bir diğer ifade ile sermaye bakımından kuvvetli konumda bulunan *Anglo-Sakson* ülkeleri, *Kara Avrupası*'na gerçekleştirdikleri ihracatı; hem *sermaye* hem de *hukuk* kavram ve kurumları bakımından yapmaktadırlar¹¹⁴. Bağımsız bir hukuk dalı olabilmenin iki şartı; kendine özgü hukuk kurallarına sahip olmak ve uyuşmazlıkların çözümünde bu kuralların uygulanacağı ayrı bir yargılama hukukunun var olması şeklinde ifade edilmektedir¹¹⁵. Bu açıdan bakıldığında ekonomik idare hukukunun idare hukuku kapsamında tutulması, bir yönüyle bu alandaki uyuşmazlıkların çözümünün idare hukuku dâhilinde idari yargılamaya tabi olmaları anlamına gelmektedir. Bahsi geçen tutum ise bir anlamda *Kara Avrupası* sisteminin, adli yargı - idari yargı ayırımına tabi olmayan *Anglo-Sakson Hukuk Sistemi*'ne karşı direnişi olarak yorumlanabilmektedir. Böylelikle *Kara Avrupası Hukuk Sistemi* ekonomik alanda idari yargının varlığını korumak suretiyle, adli yargı - idari yargı ayırımında kamu gücünün ayrıcalıklı konumunu muhafaza edebilmektedir. Ekonomik idare hukuku kavramı da işte bu noktada özellikle öğreti açısından büyük önem kazanmaktadır.

Ekonomik idare hukukunun konumu meselesinde kamu hukuku ile özel hukuk ayrımı da önem arz etmektedir. Kökeni Roma Hukuku'na dayanan kamu hukuku ile özel hukuk ayrımı, özellikle 20. yüzyılın sosyal devlet anlayışı çerçevesinde kamu hukukunun gelişimi bakımından önem kazanmaktadır. Cari liberal yaklaşım ise kamu hukukunun bahsi geçen gelişimi ile uyumsuz bir biçimde, özel hukukun uygulama sahasını genişletmektedir. Örneklemek gerekirse Uyuşmazlık Mahkemesine göre, idarece gerçekleştirilen

¹¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Meltem KUTLU GÜRSEL, "İdare Hukuku Bağlamında Bağımsız İdari Otoritelerin Sorumluluğu SPK ve BDDK Örneği", *İzmir Barosu Dergisi*, Yıl: 69, Sayı: 2, Nisan 2004, ss. 17-18.

¹¹³ Turgut TAN, "Bağımsız İdari Otoriteler veya Düzenleyici Kurullar", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 35, Sayı: 2, Haziran 2002, s. 11.

¹¹⁴ KUTLU GÜRSEL, 2003, s. 153.

¹¹⁵ KUTLU GÜRSEL, 2003, s. 15.

kamulaştırmasız el atmadan kaynaklanan tazminat talepleri adli yargının görev alanında kabul edilmektedir¹¹⁶. Benzer şekilde, ihale sonrasında idare ile özel hukuk kişisi arasında tanzim edilen sözleşmeden kaynaklanan fiyat farkının hesaplanması konulu (mali) uyuşmazlıkların da adli yargının görev alanında yer aldığı kabul edilmektedir¹¹⁷. Aynı doğrultuda Uyuşmazlık Mahkemesine göre, ihaleden kaynaklanan davalar da adli yargının görev alanına girmektedir¹¹⁸. Bunlara paralel olarak Uyuşmazlık Mahkemesi kararlarında, ihale neticesinde tanzim olunan inşaat sözleşmeleri için de adli yargının görevli olduğu ifade edilmektedir¹¹⁹. Kamulaştırma kararını iptal eden belediye encümeninin kararına karşı açılacak davaların adli yargının görev alanında sayılması da yine konuya ilişkin bir diğer örnek olarak gösterilebilir¹²⁰. Yakın tarihli bir diğer kararında Uyuşmazlık Mahkemesi, kamulaştırma nedeniyle açılacak olan tazminat davası konusunda adli yargının görevli olduğunu tekrarlamaktadır¹²¹. Konuya ilişkin ilgi çekici bir diğer kararında ise Uyuşmazlık Mahkemesi, her iki tarafı da idare olan el atma konulu uyuşmazlıkta dahi adli yargının görevli olduğunu belirtmektedir¹²². Böylece yargı kararları çerçevesinde, idari yargının görev alanının adli yargı lehine daraldığı açıkça görülmektedir. Diğer taraftan yukarıda özetle anlatılan ekonomik temelli etkileşim ise kamu hukuku ile özel hukuk ayrımını doğrudan etkilemektedir. *Kelsen, Duguit ve Dicey* gibi hukukçuların baştan beri eleştirdiği kamu hukuku ile özel hukuk ayrımı¹²³; ekonomik temelli etkileşim neticesinde *Kara Avrupası* Hukuk Sistemi'nde yaşanan evrilme çerçevesinde daha da belirsiz bir nitelik kazanmaktadır.

¹¹⁶ Bkz. Uyuşmazlık Mahkemesi Hukuk Bölümü, 03.05.1999 gün ve E. 1999/7, K. 1999/13 sayılı kararı, (<http://www.kazanci.com>, 11.03.2017); Uyuşmazlık Mahkemesi Hukuk Bölümü, 01.10.2012 gün ve E. 2012/158, K. 2012/196 sayılı kararı, (<http://www.kazanci.com>, 11.03.2017); Uyuşmazlık Mahkemesi Hukuk Bölümü, 14.07.2014 gün ve E. 2014/638, K. 2014/731 sayılı kararı, (<http://www.kazanci.com>, 11.03.2017).

¹¹⁷ Bkz. Uyuşmazlık Mahkemesi Hukuk Bölümü, 05.02.2007 gün ve E. 2006/154, K. 2007/3 sayılı kararı, (<http://www.kazanci.com>, 11.03.2017).

¹¹⁸ Bkz. Uyuşmazlık Mahkemesi Hukuk Bölümü, 03.07.2000 gün ve E. 2000/22, K. 2000/30 sayılı kararı, (<http://www.kazanci.com>, 11.03.2017).

¹¹⁹ Bkz. Uyuşmazlık Mahkemesi Hukuk Bölümü, 16.05.2005 gün ve E. 2005/16, K. 2005/36 sayılı kararı, (<http://www.kazanci.com>, 11.03.2017).

¹²⁰ Bkz. Uyuşmazlık Mahkemesi Hukuk Bölümü, 11.03.2013 gün ve E. 2013/355, K. 2013/442 sayılı kararı, (<http://www.kazanci.com>, 11.03.2017).

¹²¹ Bkz. Uyuşmazlık Mahkemesi Hukuk Bölümü, 28.11.2016 gün ve E. 2016/370, K. 2016/542 sayılı kararı, (<http://www.kazanci.com>, 11.03.2017).

¹²² Bkz. Uyuşmazlık Mahkemesi Hukuk Bölümü 24.03.1997 gün ve E. 1997/13, K. 1997/12 sayılı kararı, (<http://www.kazanci.com>, 11.03.2017).

¹²³ GÜRİZ, ss. 90-92; SLAPPER / KELLY, ss. 5-6.

Ekonomik idare hukuku bakımından kamu hukuku ile özel hukuk ayrımı çerçevesinde kesin bir sınıflandırmada bulunmak mümkün değildir. Zira ekonomik sözleşmeler ele alındığında, uygulanması öngörülen kurallar özel hukuk ya da idare hukuku (kamu hukuku) alanında yer alabilmektedir¹²⁴. Dolayısıyla ekonomik idare hukuku hem kamu hukuku hem de özel hukuk kapsamında yer alan bir yaklaşım niteliğini haizdir. Ekonomik idare hukukunun hem organik hem de işlevsel olarak idare hukuku kapsamında yer aldığı kabul edildiğinde¹²⁵, idare hukukunun kamu hukuku - özel hukuk ayrımındaki yerinin ne olduğu sorusu da önem kazanmaktadır. Şayet ekonomik idare hukukunun, kamu hukuku ile özel hukukun kesişim alanında yer aldığı kabul edildiğinde; idare hukukunun da aynı alanda yani hem kamu hukuku hem de özel hukuk alanında yer aldığı sonucuna ulaşabilmek mümkündür¹²⁶. Bu bağlamda günümüzde kamu hukuku ile özel hukuk ayrımının belirgin bir biçimde gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığını söylemek hatalı olmayacaktır.

SONUÇ

Hem devlet organlarını hem de bireyleri bağlayıcı niteliğe sahip hukuk kuralları, sosyal bir varlık olan insan ilişkilerini *hukuk* açısından düzenlemektedir. Bununla birlikte hukuk kuralları insanlar dışında hukuken kişilik sahibi oldukları kabul edilen tüzel kişiler ve dolayısıyla devletlerarasındaki ilişkileri de ele almaktadır. Tarihi süreçte öncelikle insanlar arasındaki ilişkiler ya da yöneten-yönetilen ilişkileri çerçevesinde birey ve devlet arasındaki ilişkiler hukukun ilgi alanını oluşturmakta iken; özellikle *içe kapalı* sistemlerin yerini *dışa açık* sistemlerin almasıyla birlikte olgunlaşan devletlerarası ilişkiler, hukukun ilgi alanına da sirayet etmiş ve bu alanı genişletmiştir. Bir diğer ifadeyle ekonominin hukuka yönelik etkisi daha en başından tarihi süreç içinde kendisini açıkça göstermektedir.

Zamanla tedricen gelişen ve gelişmekte olan ekonomik yaşamın bir düzen içinde sağlıklı bir şekilde işletilebilmesi gayesi, ekonomik ilişkilerin belirli kurallar çerçevesinde düzenlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu durumun

¹²⁴ KUTLU GÜRSEL, 2003, ss. 15-16.

¹²⁵ KUTLU GÜRSEL, 2003, ss. 16-17.

¹²⁶ İdare hukukunun hem kamu hukuku hem de özel hukuk alanında yer aldığına ilişkin daha birçok gerekçe sunulabilir. Örneğin, kamulaştırma bedelinin arttırılması davalarının asliye hukuk mahkemelerinde görülmesi, idari yargılamalarda özel hukuk kurallarına başvurulması gibi uygulamalar idare hukukunun kamu hukuku ve özel hukukun kesişim alanında yer aldığı somut göstergeleridir. Konuya ilişkin örnek karar için bkz. Uyuşmazlık Mahkemesi Hukuk Bölümü, 27.12.1999 gün ve E. 1999/34, K. 1999/51 sayılı kararı, (<http://www.kazanci.com>, 11.03.2017).

ortaya çıkışında ise hukuk ile ekonomi arasında tek yönlü bir etkileşimden ziyade, karşılıklı bir etkileşim yaşanmaktadır. Nasıl ki ekonomi alanındaki gelişmeler hukuku etkiliyorsa, hukuki düzenlemeler de ekonominin işleyişini önceden belirlenmiş bir düzene bağlı kılarak etkilemektedir.

Diğer taraftan hukuk ile ekonomi etkileşimi, *ulusal* açıdan olduğu kadar *uluslararası* boyutuyla da ele alınmayı gerekli kılmaktadır. *Küreselleşme* ile birlikte sosyo-ekonomik ve kültürel boyutta yaşanan gelişmeler, beraberinde hukuk sistemlerine de sirayet etmektedir. Bu etki ise devletlere gerek iç hukukta gerekse dış ilişkiler bağlamında küreselleşmenin gerektirdiği hukuki düzenlemeleri gerçekleştirmeye sevk etmektedir. Bu itibarla hukuk ile ekonomi arasındaki karşılıklı etkileşim, iki boyutlu bir niteliğe haizdir.

Giderek artan bir ivme ile gelişen teknoloji, bunun neticesinde sermayenin dağılım hızı ve rekabet; ekonomi alanında küreselleşen ilişkileri daha da artırmıştır. Ekonominin küreselleşmesi ile birlikte güçlü, sermaye sahibi *Anglo-Sakson* ülkeleri, yatırım yaptıkları ülkelerin iç hukukunu da etkilemeye başlamış; bu durum ise ticari ilişkilerin sürdürülmesini hedefleyen diğer devletlerin *Anglo-Sakson Hukuku*'na uyum sağlamalarına yol açmıştır. Söz konusu halen devam etmekte olan dönüşüm, *Kara Avrupası Hukuk Sistemi*'nde yer alan devletlerin iç hukuklarında açıkça gözlemlenebilmektedir.

İki farklı hukuk sistemi arasındaki etkileşim bir bakıma üstünlük mücadelesi olarak nitelendirilebilir. Zira iki hukuk sistemi de farklı gelişim süreçleri neticesinde ortaya çıkmış büyük bir hukuk kültürü birikimi olarak kendi varlığını ve sahip olduğu karakteristik niteliklerini muhafaza etme çabası içindedir. Ekonomik avantajı elinde bulunduran *Anglo-Sakson* sistemi, bu aşamada daha etkin bir rol üstlenmiş görünse dahi; kaynağını Roma Hukuku'na dayandıran *Kara Avrupası* sistemi, karakteristik özelliklerini koruma mücadelesini halen sürdürmektedir.

İki hukuk sistemi arasındaki en belirgin farklılaşmalardan biri olan *adli yargı ile idari yargı ayrımının Kara Avrupası* sisteminde korunması mücadelesi, hukuk öğretisinde farklı girişimlere de neden olmuştur. Bu teşebbüslerden biri de *Ekonomik İdare Hukuku* olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira söz konusu kavram İdare Hukuku içinde tutulduğu müddetçe, idari yargının da ekonomik alanda muhafaza edilebilmesi mümkün olacaktır. Bu nedenlerle ekonomik idare hukuku, *Kara Avrupası Hukuk Sistemi*'nin sermaye karşısındaki en önemli silahlarından biri olarak büyük önem arz etmektedir. Bahsi geçen mücadelede ekonomik idare hukukunun, baskın ekonomik etkenlere

karşı daha ne kadar dayanabileceği hususu ise ancak zamana bağlı olarak cevaplanabilecek bir merak konusudur. Büyük ölçüde küresel ekonomik dengelerin gelişimi çerçevesinde akıbeti belirginleşecek olan ekonomik idare hukukunun, tüm bu oluşumlar nedeniyle öğretilerdeki güncelliğini halen sürdürmekte olduğunu söylemek hatalı olmayacaktır.

KAYNAKÇA

ADAL, Erhan: **Hukukun Temel İlkeleri El Kitabı**, Marmara Üniversitesi Yayın No: 428, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 372, İstanbul, 1985.

AKAD, Mehmet / VURAL DİNÇKOL, Bihterin: **Genel Kamu Hukuku**, 7. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2013.

AKAL, Cemal Bâli: **İktidarın Üç Yüzü**, 6. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara, 2013.

AKALIN, Kürşat Haldun: “Rasyonel Ekonomik Etkinliğin Gelişimi Sürecinde Protestan Ahlakı”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Aralık 2010, ss. 1-13.

AKTAŞ, Sururi: **Hayek’in Hukuk ve Adalet Teorisi**, Liberte Yayınları, Ankara, 2001.

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz: “Hukuk-Hukukun Üstünlüğü-Hukuk Devleti”, **Ankara Barosu Dergisi**, 2001/2, ss. 29-68.

ALTUN, Fahrettin: **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş**, Küre Yayınları, İstanbul, 2005.

ARAL, Vecdi: **Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine**, 7. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012.

BALTA, Tahsin Bekir: **İdare Hukuku I: Genel Konular**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 326, 1970/1972.

BASEDOW, Jürgen: “Avrupa Özel Hukukunun Doğuşu”, (Çev. Arzu Oğuz), **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 52, Sayı: 3, 2003, ss. 1-18.

BAYKAL, C. Murat: “Hukuk-Ekonomi İlişkisi ve Ekonomi Hukuku Üzerine”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 66, Sayı: 4, Güz 2008, ss. 76-87.

BEN- AMITTAY, Jacob: **Siyasal Düşünceler Tarihi: Çağlar Boyunca Siyasal Düşüncenin Değişimi**, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay-Levent Köker), Savaş Yayınları, Ankara, 1983.

BİLGE, Necip: **Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram ve Kurumları**, 28. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010.

BRADLEY, A. W. / EWING, K. D.: **Constitutional & Administrative Law**, 15. Baskı, Pearson Education Limited, Malaysia, 2011.

ÇEÇEN, Anıl: “Hukuk’ta Norm ve Adalet”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 32, Sayı: 1-4, 1975, ss. 71-115.

ÇELİKEL, Aysel: “Yabancı Yatırımların Teşviki Amacıyla Yapılan Yeni Yasal Düzenlemeler”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Sayı: 1-2, 2003, ss. 161-177.

ÇELİKTAŞ, Melih Soner / SONLU, Görkem / ÖZGEL, Serkan / ATALAY, Yusuf: “Endüstriyel Devrimin Son Sürümünde Mühendisliğin Yol Haritası”, **Mühendis ve Makina Dergisi**, Cilt: 56, Sayı: 662, ss. 24-34.

ÇETİN, Halis: “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, 2002, ss. 79-96.

DENIS, Henri: **Ekonomik Doktrinler Tarihi 1**, (Çev. Attila Tokatlı), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1973.

DOĞAN, İlyas: **Devlet ve Toplum Kuramlarına Yeni Yaklaşımlar**, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2008.

EKİN, Nusret: **Bilgi Ekonomisinde Elektronik Ticaret**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 61, İstanbul, 1998.

ERKAN, Hüsnü: **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993.

ESEN, Bülent Nuri: **Anayasa Hukuku ve Siyasi Hukuk**, Nebioğlu Yayınevi, Yer Belirsiz, 1957.

GEZGİN, Suat: “Küreselleşmenin Medya ve Toplum Üzerindeki Etkileri”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 21, 2005, ss. 9-12.

GÖNENÇ, Levent: “Ortaçağ Avrupası’nda Anayasacılığın Düşünsel ve Kurumsal Temelleri”, **Ergun Özbudun’a Armağan**, (Ed. Serap Yazıcı, Kemal Gözler, Ece Göztepe), Cilt: II, Yetkin Yayınları, Ankara 2008, ss. 267-291.

GÖZE, Ayferi: **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 14. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2013.

GÖZLER, Kemal / KAPLAN, Gürsel: **İdare Hukuku Dersleri**, 16. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2015.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref: **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları**, 26. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref: **Yönetsel Yargı**, 22. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

GÜRİZ, Adnan: **Hukuk Başlangıcı**, 8. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001.

HAMİTOĞULLARI, Beşir: **Çağdaş İktisadi Sistemler: Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım**, 3. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 508, Ankara, 1982.

HANÇERLİOĞLU, Orhan: **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976.

HART, H. L. A.: **The Concept of Law**, 2. Baskı, Clarendon Press, Oxford, 1994.

INTERNATIONAL MONETARY FUND, “Our Work”, **About the IMF**, (<https://www.imf.org/external/about/ourwork.htm>, erişim: 20.10.2015).

IRZİK, Gürol: “Bilgi Toplumu mu, Enformasyon Toplumu mu? Analitik- Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Bilgi Toplumuna Geçiş: Sorunsallar/Görüşler, Yorumlar/Eleştiriler ve Tartışmalar**, (Der. İlhan Tekeli, Süleyman Çetin Özoğlu, Bahattin Akşit, Gürol Irzik, Ahmet İnam), Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları No:3, Ankara, 2002, ss. 53-62.

KAPLAN, İbrahim: “Demokrasi- Hukuk- Otorite”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 49, Sayı: 1-2, Ocak-Haziran 1994, ss. 267-271.

KAZGAN, Gülten: “Dünden Bugüne Küreselleşmenin Ekonomik Temelleri”, **Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi**, (Ed. Haluk

Erlat), Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, 2005, ss. 1-20.

KONGAR, Emre: “Küreselleşme ve Kültürel Farklılıklar Çerçevesinde Ulusal Kültür”, (http://www.kongar.org/makaleler/mak_ku.php, erişim: 19.10.2015).

KUTLU GÜRSEL, Meltem: “İdare Hukuku Bağlamında Bağımsız İdari Otoritelerin Sorumluluğu SPK ve BDDK Örneği”, İzmir Barosu Dergisi, Yıl: 69, Sayı: 2, Nisan 2004, ss. 16-31.

KUTLU GÜRSEL, Meltem: **İstanbul Menkul Kıymetler Borsası: İdare Hukuku Açısından Bir İnceleme**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003.

KUTLU, Erol / EŞKİNAT, Rana: **Dünya Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayın No: 150, Eskişehir, 2002.

LEE, Injae: **Essays on Legal Systems and Economic Performance**, New York University, 2003, (<http://search.proquest.com/docview/305313227/abstract?accountid=10527>, erişim: 11.10.2015).

MASUDA, Yoneji: **Managing in the Information Society**, Basil Blackwell, Oxford, 1990.

MERCURO, Nicholas / MEDEMA, Steven G.: **Economics and the Law: From Posner to Post-modernism**, 3. Baskı, Princeton University Press, New Jersey, 1999.

OĞUZ, Arzu: **Karşılaştırmalı Hukuk**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003.

OĞUZ, Fuat: “Hukuk ve Ekonomi Yaklaşımı Üzerine”, **Hukuk ve Ekonomi Perspektifinden Uluslararası Tahkim ve Kamu Hizmeti**, (Ed. Ali Ulusoy), Liberte Yayınları, Ankara, 2001, ss. 176-210.

ONAR, Sıddık Sami: **İdare Hukukunun Umumî Esasları**, Cilt: I, 3. Bası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966.

ORAN, Baskın: **Küreselleşme ve Azınlıklar**, 4. Basım, İmaj Yayınevi, Ankara, 2001.

Oxford Dictionary of Law, Ed. Jonathan Law ve Elizabeth A. Martin, 7. Bası, Oxford University Press, Oxford, 2013.

ÖZAY, İl Han: **Günışığında Yönetim II Yargısal Korunma**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010.

ÖZENÇ, Berke: **Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

ÖZTAN, Bilge: **Medeni Hukukun Temel Kavramları**, 26. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

ÖZTEKİN, Ali: **Siyaset Bilimine Giriş**, 6. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010.

PEJOVIC, Caslav: “Civil Law and Common Law: Two Different Paths Leading”, **Victoria University of Wellington Law Review**, Cilt: 32, Sayı: 3, Ağustos 2001, ss. 817-841.

ROBERTS, J. M.: **Dünya Tarihi Tarih Öncesi Çağlardan 18. Yüzyıla**, Cilt: I, (Çev. İdem Erman), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2011.

SANDER, Oral: **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e**, 25. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2013.

SEN, Amartya: “What is the Role of Legal and Judicial Reform in the Development Process?”, **World Bank Legal Conference**, Washington, DC, 5 Haziran 2000, ss. 1-29, (<http://siteresources.worldbank.org/INTLAWJUS-TINST/Resources/legalandjudicial.pdf>, erişim: 27.10.2015).

SİREL, Esen: “Rekabet Hukuku Uygulamalarında Ekonomik Analiz”, **Rekabet Kurumu Perşembe Konferansları**, Rekabet Kurumu Yayını, 2001.

SLAPPER, Gary / KELLY, David: **The English Legal System**, 9. Basım, Routledge Cavendish, Oxon, 2009.

ŞAHİN, Adil: “Siyasal Düşünceler Tarihinde “Sınırlı Devlet” Fikrinin Kadimliği ya da Genel Kamu Hukuku Bağlamında İnsan, Özgürlük ve Devlet İktidarı Algısındaki Evrilme”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: XV, Sayı: 3, Yıl: 2011, ss. 311-362.

ŞAHİNÖZ, Ahmet: “Dünya Ticaret Örgütü’nün Dönüşümü”, **Küreselleşme ve Türkiye Tarımı**, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayın No: 46, Ankara, 2002, ss. 177-189.

ŞENEL, Alâeddin: **Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş**, 2. Basım, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2010.

TAHİROĞLU, Bülent / ERDOĞMUŞ, Belgin: **Roma Hukuku Dersleri**, 2. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

TAN, Turgut: “**Bağımsız İdari Otoriteler veya Düzenleyici Kurullar**”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 35, Sayı: 2, Haziran 2002, ss. 11-37.

TAN, Turgut: “Ekonomik Hukuk ve Ekonomik Kamu Hukuku”, **Amme İdaresi Dergisi**, Sayı: 5/1, Yıl: Mart 1972, ss. 15-42.

TAN, Turgut: **Ekonomik Kamu Hukuku Dersleri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2010.

TAN, Turgut: **İdare Hukuku**, 3. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2014.

TOFFLER, Alvin: **Üçüncü Dalga: Bir Fütürist Ekonomi Analizi Klasiği**, (Çev. Selim Yeniçeri), Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2008.

TONTA, Yaşar / KÜÇÜK, M. Emin: “Sanayi Toplumundan Bilgi Toplumuna Geçiş Sürecinde Temel Dinamikler”, (Bilgi Çağı ve Teknolojik Gelişmeler Işığında Toplum, Yönetim, Yönetici ve Lider Yaklaşımları Uluslararası Sempozyumunda sunulan bildiri, *İstanbul, 12-13 Mayıs 2005*), **Türk Kütüphaneciliği Dergisi**, Cilt: 19 Sayı: 4, Yıl: 2005, ss. 449-464.

TORUN, İshak: “Endüstri Toplumu’nun Oluşmasında Etkili Olan İktisadi ve Sina-i Faktörler”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:1, 2003, ss. 181-196.

UMUR, Ziya: **Roma Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2960, Hukuk Fakültesi Yayın No: 651, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982.

UMUR, Ziya: “Tedrisat Bakımından «Umumi Hukuk Tarihi»”, İstanbul Üniversitesi **Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt: 32, Sayı: 1, 1966, ss. 101-121.

WATERS, Malcolm: **Globalization**, 2. Baskı, Routledge, London ve New York, 2001.

WILLOUGHBY, Westel W.: **The Fundamental Concepts of Public Law**, The Macmillan Company, New York, 1924.

WILSON, Steve / MITCHELL, Rebecca / STOREY, Tony / WORTLEY, Natalie: **English Legal System**, 2. Baskı, Oxford University Press, New York, 2011.

YALÇIN, Aydın: **İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976.

YEUNG, Henry Wai-chung: “Capital, State and Space: Contesting The

Borderless World”, **Transactions of the Institute of British Geographers**, Cilt: 23, Sayı: 3, September, 1998, ss. 291- 309.

YILMAZ, Bülent: “Bilgi Toplumu: Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı:1, 1998, ss. 147-158.

YILMAZ, Ejder: **Hukuk Sözlüğü**, 6. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2001.

ZARAKOLU, Avni: İktisadi **Düşünceler Tarihi**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 456, Olgaç Matbaası, Ankara, 1981.